

Recensioner

Thomas C. Patterson, *Marx's ghost. Conversations with archaeologists*. Oxford/New York 2003. 204 s. ISBN 1-85973-706-4.

En bok om marxistisk teori og arkeologi? Nå? Det krever litt bakgrunnsinformasjon.

Arkeologien fikk sin positivismedebatt 10–15 år etter at de andre samfunnsfagene hadde hatt den. For meg som student var det en smått surrealistisk erfaring å komme fra det sosialantropologiske til det arkeologiske instituttet i Oslo i begynnelsen av 1990-årene. På arkeologisk institutt, som på det tidspunktet fremdeles lå i sentrum av byen, og ikke på campus sammen med de øvrige kultur- og samfunnsfagene, var stemningen nærmest 70-talls. De fleste etablerte sannheter ble stilt spørsmål ved, og på det nesten rent teoretiske pensumet dominerte diverse postprosessuelle retninger. Det meste var tillatt – slik opplevdes det iallfall av en ung student. Den frigjørende effekten av en slik atmosfære skal ikke undervurderes.

En ikke uvesentlig ingrediens i 1970-årenes positivismedebatt glimret imidlertid med sitt fravær i den forsinkede arkeologiske fagdebatten i Oslo og ellers i Skandinavia fra og med midten av 80-årene. Marxistiske retninger hadde spilt en viktig rolle i positivismekritikken på 70-tallet. Ikke sjelden var det marxistisk teori som inspirerte kritikken, og i mange tilfeller var det historisk materialisme som bød seg frem som et alternativ til positivismen.

Kritikken den gangen hadde også et politisk aspekt i form av fremveksten av venstreradikale grupper og partier i tiden etter 1968. I Europa og USA var det særlig maoistiske bevegelser som preget denne nye radikalismen. Det var ikke minst tilfellet i Norge og, dog i noe mindre grad, Sverige. Viktigere i denne sammenheng var maoistisk inspirerte partiers relativt store styrke i land som Frankrike og Italia.

Det akademiske uttrykket for dette »nye venstre» var i første rekke den såkalte strukturmarxismen i dens ulike tapninger. Ikke minst i franske og britiske universitetsmiljøer var Louis

Althusser en ideologisk lederskikkelse. Han var til sin død medlem av det sovjet-tro franske kommunistpartiet, og hans intellektuelle produksjon forstås best som et forsøk på å reformere den »dialektiske materialismen» som var et kjennemerke ved de »offisielle» kommunistpartiene fra og med 1930-årene, men uten å bryte med dens mekanistiske forutsetninger. Althusserens begrep om »teoretisk praksis» og hans forestilling om relativ autonomi mellom politiske, økonomiske og ideologiske strukturer appellerte til de voluntaristiske sider ved deler av det »nye venstres» politiske ideologi.

En stor del av det tankegodset som i 1980- og 90-årene inngikk i den postprosessuelle utfordringen av de eksisterende arkeologiske paradigmen hadde fått gjennomslag i visse (ikke-arkeologiske) akademiske miljøer mot slutten av 70-tallet som en kritikk mot Althusserens strukturmarxisme. Selv om deler av f.eks. poststrukturalistisk teori var utviklet mange år tidligere var poststrukturalismens overgang fra en marginal akademisk øvelse til en toneangivende retning ikke uten sammenheng med det nye venstres tilbakegang i disse årene. Mange av de »post»-teoretikerne som fikk innpass på pensumlistene i en rekke fag i løpet av 1980-årene hadde en fortid som maoister og/eller strukturmarxister på 70-tallet. I det nye politiske og ideologiske klimaet i 1980-årene var de så blitt »post»-teoretikere. I så måte var poststrukturalismen et barn av Reagan og Thatcher mer enn av Marx. Den marxismen post-teoretikerne kom til å opponere mot var den althussereske flytdiagram-marxismen.

Så vidt mange år etterpå er det ikke vanskelig å peke på en del snodige sider ved den arkeologiske »positivismedebatten» i Sverige og Norge. Eksempelvis fikk internasjonaliseringen av faget til følge at vi langt på vei ble delaktige i en debatt om problemstillinger som det ikke uten videre fantes forutsetninger for i vår egen, nordiske fagtradisjon. Den prosessuelle »nyarkeologien» hadde hatt sine eksponenter også her nord, men langt mer typisk hadde det vært

at man hadde plukket biter og stykker av nyarkeologien og innpasset dem i eksisterende modeller og forståelsesrammer i form av den klassiske, kulturhistoriske arkeologien. Positivism var heller aldri noe spesielt fremtredende trekk ved nordisk arkeologi. Vi fikk et stykke på vei en »debatt» der det til tider var høyst uklart hvem som utgjorde motstanderens falanks – en post-strukturalisme uten en foregående strukturalisme, og en post-marxisme uten en foregående marxisme.

Den tradisjonelle, praktiske måten å forholde seg til fagteori og metodeutvikling på, og den gradvise kunnskapsoppbyggingen som er et resultat av den, er etter min mening mer karakteristisk for den nordiske tradisjonen (deri inkludert den tyske Siedlungsarchäologie) enn en paradigme-basert modell skulle tilsi.

Historisk-materialistiske synsmåter hadde heller ikke fått noe egentlig innpass i arkeologisk forskning i de nordiske land, selv om det fra og med 70-årene fantes enkelte unntak, som typisk nok gjerne integrerte elementer av marxistisk teori i et kulturhistorisk rammeverk. For Norges del gjaldt det f.eks. Guttorm Gjessing og Knut Odner. Internasjonalt har det imidlertid siden 1950-årene eksistert enkelte små men livskraftige forskningsmiljøer der marxistisk teori mer eller mindre eksplisitt har hatt innpass. Ett slikt fagmiljø finnes innenfor antropologisk arkeologi i USA. Det er denne retningens plass innenfor en bredere amerikansk, arkeologisk fagtradisjon som er tema for Thomas C. Pattersons bok.

Som seg hør og bør i en bok med denne tittelen, innleder Patterson med et forord om sin egen samtale med Marx. Den første hovedbolken av boken inneholder en gjennomgang av Marx' og Engels' samfunnssyn og metode. Det kapitlet er én av de bedre sammenfatningene av et (eller to) særdeles store forfatterskap jeg har lest. I en viss forstand er det en svakhet at innledningskapitlet i liten grad refererer til senere marxistisk teoridannelse, men som en oversikt over Marx' egen »marxisme» holder det mål med god margin. Bildet som skisseres av Marx' metodikk er vesensforskjellig fra 70-årenes strukturmarxisme, bare så det er klart.

Resten av boken er dels en beretning om

hvordan marxistisk teori påvirket amerikanske arkeologer i årene etter 2. verdenskrig, og dels en ren forskningshistorie om amerikansk (prosessuell) etterkrigsarkeologi fra et historisk-materialistisk ståsted. Denne delen er ikke uinteressant, men den fordrer av leseren en viss kjennskap til denne delen av forskningshistorien. Patterson begynner fremstillingen med å belyse V. Gordon Childes innsats for å introdusere problemstillinger hentet fra marxistisk teori i arkeologisk forskning, og han følger deretter i prinsippet faghistorien helt frem til tusenårsskiftet.

Enkelte detaljer i teksten kan man stille seg skeptisk til. Det er for eksempel vanskelig å forstå hvordan Patterson kan oppfatte Karl Kautsky som »evolusjonær» sosialist – det var iallfall ikke på den måten den ledende teoretikeren i den 2. internasjonale ble oppfattet i sin samtid (pre-1917). Og når vi først befinner oss på det politiske plan, kunne jeg også ha tenkt meg en gjennomgang av Gordon Childes forhold til den »offisielle» kommunismen i 30- og 40-årene, og hvordan dette eventuelt påvirket hans metode og valg av forskningstemaer, ja, kan hende også hans selvmord i 1957. Hans livslange venn, R. Palme Dutt, var jo en av dem som av samtid og ettertid har blitt gitt en stor del av ansvaret for »stalinifiseringen» av det britiske kommunistpartiet i denne perioden.

Videre synes det for meg som om forfatteren, kan hende naturlig nok, har bedre grep om personer, sentrale problemstillinger og diskusjoner i den tidligere del av den perioden han behandler enn den senere. Det skyldes vel først og fremst avstanden til stoffet, og det faktum at Patterson selv har spilt en viktig rolle i denne delen av fagmiljøet de siste 20–25 årene. Denne manglende avstanden er kanskje også forklaringen på at bokens tematikk innsnevres når fremstillingen nærmer seg nåtiden, slik at for eksempel »skismaet» mellom prosessuell og post-prosessuell arkeologi overhodet ikke berøres.

Vanskeligere å unnskylde er den manglende referensen til Randall McGuires bok *A Marxist Archaeology* fra 1992. Den mangelen er så oppsiktsvekkende at den for min del trekker helhetstrykket en del ned, og den bidrar sterkt til å gi den siste delen av boken preg av en fraksjons-

historie. Men Thomas Pattersons bok er likevel en sympatisk og velkommen tilvekst til den vesle floraen av arkeologiske arbeider med historisk-materialistisk utgangspunkt.

Frans-Arne Stylegar
Fylkeskonservatoren i Vest-Agder
Serviceboks 517
NO-4605 Kristiansand
Norge
fas@vaf.no

Fiskerton. An Iron Age timber causeway with Iron Age and Roman votive offerings. Eds Naomi Field & Mike Parker Pearson. Oxbow books, Oxford 2003. 226 s. ISBN 1-84217-064-3.

Fiskerton er en landsby ved floden Witham i det nordøstlige England knapt 50 km fra dagens kyst. Den nedre del af Witham, helt ind til Lincoln, løber i en op til 5 km bred fladbundet dal under 5 m.o.h. Fra tid til anden er der fremkommet ganske spektakulære løsfund i forbindelse med regulering af denne del af floden. Oprensingsarbejde af afvandingskanaler afdækkede således i 1978 to pælerækker, hvilket gav en privat person med metalsøger lyst til at prøve lykken på stedet. Det gav utrolige resultater, bla. i form af et La Tène-sværd som lå i sin skede. En prøvegravning på stedet antydede at der var mere at hente.

I 1981 gennemførtes en udgravning, hvorved der blev afdækket dele af en vej/bro som ledte fra tørt land ud i sumpen omkring floden. Omkring trækonstruktionen blev der gjort fund af genstande af træ, ben, keramik og metal fra bronzealder, førromersk jernalder og romertid. Fra arkæologisk hold havde man oprindeligt kalkuleret med flere udgravningssæssoner, men af finansielle årsager måtte undersøgelserne indstilles efter den første sæsson. Undersøgelserne påbegyndtes på nyt i 2001 inden for rammerne af et forskningsprojekt, men det er resultaterne af de første undersøgelser som fremlægges i den foreliggende bog.

Bogen er et kollektivt arbejde redigeret af Naomi Field, direktør for Lindsey Archaeological Services, som stod for undersøgelsen, og

Mike Parker Pearson, professor på University of Sheffield. Redaktørene bidrager selv med væsentlige kapitler i bogen, som på titelbladet anfører hele 36 bidragsydere! Selv om listen omfatter andre typer bidrag end tekst er der alligevel tale om en usædvanlig lang liste. Af tekstforfattere er der således 32, og flere af disse forekommer i flere kombinationer.

Forfatterkollegiet afspejler således den faglige udfordring som en undersøgelse med gode bevaringsforhold byder dagens arkæologi. Dels må man råde over midler til at kunne tilvaretagge et vidt spekter af kildematerialet, dels må man have adgang til og kunne overskue et stadig større udbud af analysemetoder som kan give mere eller mindre relevant information til belysning af det undersøgte objekt. Endelig må man kunne forstå resultaterne af de mange delundersøgelser, så de kan integreres og fremlægges på en for læseren overskuelig måde. På dette punkt svigter denne bog, som må beskrives som et kalejdoskop eller slet og ret en udgravningsrapport eller en samling af uafhængige artikler, som til dels direkte kan være i modstrid med hverandre. Det er således ikke en let læst bog, men en bog, der stiller store krav til den læser, der ønsker at få det hele med. Endelig berører de mange bidrag så mange forskellige spændende og relevante temaer at det ikke er muligt at give hvert enkelt tema den opmærksomhed det fortjener. Man sidder derfor igen med en utilfredsstillet nysgerrighed og en følelse af at analyseniveauet i enkelte af bidragene ikke var dybt nok. Det gælder særlig de perspektiverende kapitler, som ellers indeholder flere pirrende hypoteser og tanker.

Hvis man skulle tage højde for alle aspekter og bidrag ville anmeldelsen af bogen derfor nemt kunne blive ligeså omfattende som bogen selv, I det følgende vil der derfor kun blive omtalt særligt dybt behandlede eller særligt interessante emner.

Disse indvendinger mod bogen er ganske alvorlige, men det bør ikke fraholde nogen fra at læse den. Den omhandler nemlig en uhyre spændende og vanskeligt håndterlig fundgruppe. Ikke mindst er redegørelsen for udgravningsforløb og fundforhold interessant og lærerig læsning for alle som måtte komme ud for tilsvarende

fund eller som måtte ønske at benytte denne fundtype i arkæologiske analyser. Man har forsøgt at grave stratigrafisk, men fundanalysen viser, at det man i felt opfattede som sammenhængende lag i virkeligheden er en sammenrørt eller -most masse, hvor genstande som stammer fra de mest forskellige tider kan ligge side om side.

En anden spændende side af fundet er dendrodateringerne. Der foreligger 108 dateringer af pæle fra brokonstruktionen. Disse viser, at broen er blevet bygget eller udbedret i flere omgange, mindst 10. Der synes at være en vis systematik i disse byggefaser, som man forsøger at få til at passe med synlige måneformørkelser i området. I udgangspunktet virker denne hypotese besnærende, men efter at have læst bogens grundige kapitel om måneformørkelsernes systematik, forstår man, at det ikke er så enkelt endda. Udfaldet af forklaringsforsøget bliver derfor det omvendte: læseren vil stå igen med en skepsis til denne tolkning.

I det hele taget er sammenhængen mellem broen og de mulige rituelle deponeringer i området ikke uproblematisk. Medens byggefaserne kan dateres ret nøjagtigt mellem 456 og 291 f.Kr. synes tyngdepunktet i genstandsfundenes datering at være senere.

Særlig talrige blandt genstandsfundene er benspidserne, som i engelsk arkæologi benævnes »gouges», d.v.s. »huljern». Disse er primært lavet af tibia fra får, hvor den ene ende af benet er skråt afskåret, så det danner en spids eller od, den anden ende gennemboret og udhulet. Genstandstypen ligner umiskendeligt horn- og benspidserne kendt fra Hjortspring, Krogsbølle og Segeå, hvor de er tolket som lansespids af ben eller horn. Typen er talrig og udbredt i hele Nord-europa, hvor de forekommer som vådmarksfund, bopladsfund eller gravgaver. I forhold til de skandinaviske paralleller synes spidserne fra Fiskerton at have bevaret mere af sin oprindelige form i proximalenden. I bogen diskuteres alternative funktioner, bl.a. den tidligere gængse britiske tolkning som huljern eller redskab for bearbejdning af læder. Disse tolkninger afvises på grundlag af manglende slidspor, og forfatteren slutter sig til tolkningen af fundene som våben, omend redskabsteorien ikke helt afvises.

Hvad angår selve trækonstruktionen er der

lidt uklarhed over hvad Field og Parker Pearson ønsker skal fremstå som konklusionen. Flere alternative konstruktioner diskuteres, men konklusionerne synes ikke helt samstemte. I et tidligt kapitel vurderes konstruktionen som uegnet til at bære en overbygning i form af en bro og uhensigtsmæssig som fæste for en liggende gangbro. Senere vurderes disse muligheder på nyt og man vælger at favorisere den liggende konstruktion, uden dog at afvise den hævede konstruktion. På sin vis kan dette og det foregående eksempel tjene som illustration af hvorledes bogen generelt frastår fra at træffe endelige afgørelser men istedet vælger at fremlægge argumenterne for de tolkningsalternativer man anser for mulige.

I de afsluttende kapitler søges fundet sat i perspektiv regionalt og tolkningsmæssigt. Disse kapitler er ganske kortfattede og kan ikke siges at være fuldt dækkende for de temaer der behandles. Kapitlerne kan derfor nærmest betragtes som et idekatalog der kan inspirere til videre fordybelse. En interessant hypotese der prøves er eksempelvis at vådbundsfundene skulle repræsentere grænser og grænseovergange i såvel overført som faktisk betydning.

Uanset føjer Fiskerton-konstruktionen sig ind i en række af tilsvarende konstruktioner ved floder og søer med fund fra yngre bronzealder eller førromersk jernalder i Nord- og Central-europa. I Skandinavien kan man nævne Krogsbølle på Fyn, men også fundene ved Segeå nord for Malmö bør ses i denne sammenhæng. Som bogens noget summariske gennemgang af flodfund fra det nordlige Centraleuropa viser, kan der sikkert gemme sig endnu flere tilsvarende lokaliteter i den store kategori af løsfund fra vådområder i Skandinavien. Disse fundsteder trues nu ikke bare af et stadig mer effektivt landbrug men også af naturgenopretning. Må denne bog derfor blive en kilde til inspiration for en tæt arkæologisk opfølgning af hvad der sker i vore vådområder.

Jes Martens

Kulturhistorisk museum

Universitetet i Oslo

Postboks 6762, St. Olavs plass

NO-0130 Oslo, Norge

jes.martens@khm.uio.no

Prehistoric pictures as archaeological source. Förhistoriska bilder som arkeologisk källa. Red. Gerhard Milstreu & Henning Prohl. GOTARC, series C, nr 50. Göteborgs universitet. Göteborg 2004. 220 s. ISBN 91-85952-89-3.

Denna bok presenterar föreläsningar som hölls år 2002 vid ett symposium med anledning av att Tanums hällristningsmuseum fyllde 50 år. Boken innehåller förord, 13 artiklar av olika författare samt slutnoter och referenser. De flesta av artiklarna är försedda med abstract och nästan alla har sammanfattningar på slutet.

Sex artiklar är författade på engelska, de övriga på svenska, danska eller norska. Artiklarna är skrivna av 72% män och 28% kvinnor. Då varje författare presenteras med ett fotografi förefaller boken uttrycka även ett annat genusmönster som känns igen från många publika sammanhang. Män representeras nämligen i stor åldersvariation medan deltagande kvinnor är (måste vara?) unga eller på sin höjd medelålders. Texten löper spaltvis med i mitt tycke för liten typgrad, vilket bidrar till att texterna stundtals upplevs som svårlästa. Det finns störande stavfel i såväl förord som flera artiklar. Översättningen till engelska i bildtexterna är bristfällig: t.ex. har danskans »mandspersoner» blivit »mail persons» och engelskans »footnotes» ibland »foodnotes» (!). Då boken tryckts med bidrag bl.a. från fonder och stiftelser förefaller ovanstående brister onödiga och slarviga. Dessbättre är boken rikt illustrerad med många bilder i färg. Jag tar nedan upp några av artiklarna till diskussion.

Trots titelns generella syftning på förhistoriska bilder behandlar artiklarna med några få undantag hällristningar från bronsåldern. Men vad är en bild? Vad är en förhistorisk bild? Dessa frågor kan i förstone verka självbesvarande – visst vet vi vad en bild är! Emellertid är svaren på frågorna centrala för hur en bild kan tolkas, och i förlängningen för vilka tolkningar arkeologer gör. Kan bilder liknas vid koder som skall läsas av, är de stabila och statiska? Är bilder enbart visuella? »Nej», vill jag svara med stöd från flera vetenskapsteoretiker. Bilder är inte som strekkoder som kan läsas av korrekt och de är inte exklusivt visuella. Bilder kräver en tolk-

ningsakt och involverar därmed flera sinnen. Upplevelser av bilder kan innehålla avgörande kroppsliga inslag.

Jag hade önskat att boken med denna lovande titel hade innehållit någon diskussion kring dessa grundläggande och essentiella frågor. I brist därpå är dock Jarl Nordbladhs artikel »Hällristningar som allmän bild – och som speciell» en utmärkt introduktion till hällristningar som arkeologiskt forskningsmaterial. Här påtalas förtjänstfullt dokumentationens betydelse för vilka frågor som kan ställas till hällristningarna, att hällristningar liksom bronsåldern är en kategori vi skapar idag, att publika intressen i form av museer, turism och reklam påverkar vad som blir intressant och viktigt i det vetenskapliga arbetet samt att forskaren är en formare av observationer. Efter att ha läst artikeln längtar man som läsare efter ett arbete som kombinerar alla dessa briljanta insikter med arkeologiska tolkningar av hällristningar. Tyvärr saknas sådana analyser och insikter, men boken bjuder trots det på några spännande artiklar om hållbilder.

En fin utgångspunkt för studier av hällristningar presenteras av Åsa Fredell i arbetet »To let the pictures talk». Här studeras bildmaterialet utifrån sitt uppkomstsammanhang i en muntlig kultur. Flertalet arkeologer studerar skriftlösa samhällen, men endast ett fåtal av dessa, vill jag hävda, använder i sina arbeten de insikter om muntliga kulturer som presenterats av framför allt Walter J. Ong. Dessbättre när så sker.

Uppfriskande och nödvändig läsning bjuder även Joakim Goldhahn på i sin artikel »Mångtydighetens tydlighet – till frågan om hållbilders mening och innebörd». Här demonstreras, med exempel från shoshonerna i Nordamerika och hållbildstraditionen hos walbirifolket i Australien, att enskilda hållbilder är mångtydiga och flerbottnade. Artikeln visar med all önskvärd tydlighet att antropologiska studier kan bidra väsentligt till att bredda arkeologers tolkningshorisonter.

I Kristian Kristiansens artikel ligger huvudfokus på Kiviksgraven, vilken han omdaterar till övergången mellan Montelius period 1 och 2 (tidigare dateringar har varierat mellan period 2

och 4). Kiviksgraven framställs som ett unikum och ett startskott för bronsåldern så som vi sedan känner dess materiella uttryckssätt. Den gravlagde påstås vara en hövding, vilken likt »...en Odysseus hade gjort hela resan till Medelhavet, sett och förstått det nya och annorlunda, och var redan en legend när han återvände hem, speciellt som han tog med sig aldrig tidigare skådade märkvärdigheter såsom stridsvagnar, nya kunskaper om gjutning, vagns- och skeppsbyggarkonst, kanske vagnbyggaren själv samt berättelser om främmande städer och gudar, som han till på köpet kunde teckna eller rista. En sådan man var Kivikshövdingen... Därför reste man ett enastående monument för honom då han dog. Men redan innan hade han tecknat och ristat de motiv som sedan kom på gravhällarna» (s. 78, min översättning från danskan).

Även om Kristiansen själv skriver att hövdingen utgjorde ett led i en kedja av historiska processer och förändringar, får historieskrivningen, såsom den formuleras i artikeln, en androcentrisk, teknokratisk och pojkdirömsaktig slagsida. Människorna i Skandinavien framstår som mer eller mindre oupplysta och dumma, innan Den Bereste Mannen kom tillbaka. Och som vi sett i Goldhahns artikel i *Fornvännen* 2005 representerar benen från Kivikskistan ett antal ungdomar utspridda över nästan hela bronsåldern, inte en tidig äldre man.

Sikke Viste utreder i sitt arbete "Rock-art and shamanism" huruvida djur- och människomotiven i ristningarna vid Vingen och Ausevik i Sogn og Fjordane i Norge kan ses som lämningar av schamanistiska praktiker. Tre olika perspektiv används för att visa hur hållbilder kan sammankopplas med schamanism. Ristningarna kan t.ex. avbilda schamanens rekvisita, och därför får avbildningar av föremål som ingick i utrustningen sökas på hållarna. Ett åskådliggörande av olika medvetandenivåer när schamanen är i och på väg till ett transtillstånd, kan också sökas på ristningarna. Detta kallas det neuropsykologiska perspektivet. Det tredje perspektivet tar i beaktande vilken eller vilka landskap som ristningarna återfinns i – kan de uppfattas som sakrala? Viste menar att alla de tre perspektiv som används i arbetet talar för att de

undersökta ristningarna kan kopplas till schamanism.

Låt oss granska det neuropsykologiska perspektivet närmare. Transtillstånd kan uppnås medelst olika berusningsmedel eller med trummor, dans och sång. Experiment har gjorts med försökspersoner som tagit droger och därefter beskrivit de stadier de genomgått under rusets verkan. Vad de känt, sett och upplevt har nedtecknats. Därefter har jämförelser gjorts med förhistoriska bilder. Ett sådant förfarande redogör J. Clottes och J.D. Lewis-Williams för i boken *The Shamans of Prehistory. Trance and Magic in the Painted Caves* (1998). Många arkeologer, inklusive Viste, använder sig av boken. Valda (häll)bilder föreslås uttrycka de tre olika nivåer av trans eller berusning som vi i nutiden kunnat dokumentera.

För det första förefaller det märkligt om de erfarenheter och känslor människor idag får av en drog skulle sammanfalla med människors som levde för tusentals år sedan. Förvisso försöker det neuropsykologiska perspektivet förklara att om en modern människa i ett visst russtadium t.ex. ser ett flygplan, så motsvarar det en säl eller isbjörn hos inuiterna. Hos de förhistoriska människorna vid Vingen och Ausevik menar Viste att det sista stadiet skulle kunna representeras av att personen såg ett rådjur (red deer). Jag undrar hur man kan veta att en hållristning som tolkas som ett rådjur utgör en representation av ett hallucinatoriskt stadium. Och om det nu var det, varför tror vi att den förhistoriska bronsåldersmänniskan skulle se just ett rådjur? Om hallucinationer är kulturspecifika, som neuropsykologer menar, torde det innebära att bronsåldersmänniskan upplevde – i det vi kallar sista stadiet – saker, väsen eller förhållanden som vi sannolikt inte alls skulle förstå. Det är en annan sak att vi väldigt gärna vill förstå.

För det andra är det svårt att tro att förhistoriska människor skulle dela upp »truppen» i avdelningsbara stadier, som dessutom sekvensmässigt skulle motsvara just våra. För det tredje, varför hade de förhistoriska människorna ett behov av att åskådliggöra stegen till trans eller hypnos (som vi har hittat på) genom hållbilder? Svaret kan knappast vara för att vi idag skall se och övertygas om att de höll på med schamanis-

tiska praktiker. Man kan också fråga sig vilka bilder som väljs bort i tolkningsprocessen som »icke-schamanistiska». Av de tre perspektiven uppfattar jag det neuropsykologiska som det minst övertygande. Även om ristningarna vid Vingen och Ausevik kanske återspeglar schamanism tycker jag att argumenten för detta behöver skärpas, fördjupas och vidareutvecklas.

Sammanfattningsvis är styrkan hos boken *Prehistoric pictures as archaeological source* att den visar på en tolkningsbredd, om än inte av arkeologiska bilder som titeln antyder, så i alla fall av hållristningar från bronsålder.

Ing-Marie Back Danielsson

Hallandsgatan 40
SE-118 57 Stockholm
im.back@telia.com

H. Helmuth Andersen, *Til hele rigets værn. Danevirkes arkæologi og historie*. Moesgård & Wormianum. Højbjerg 2004. 87 s. ISBN 87-89531-15-0.

Danevirke, Nordens största fornlämning, har fascinerat människor i över tusen år. Om denna väldiga vallanläggning, sammanlagt ca 30 km lång, har en av Nordens stora fältarkeologer, Helmuth Andersen, skrivit i föreliggande bok. Titeln är ett citat från en inskrift i Valdemar den Stores (död 1182) grav. Danevirke är inte enbart en fornlämning som fascinerar, den är i Danmark en symbol för hela rikets försvar.

Vallen skär av det jylländska näset mellan Slien och våtmarkerna intill Trene och Rheide åar, ett mycket gammalt exempel på fortifikatoriskt tänkande, där försvarsvallens ändpunkter ligger intill vattendrag och våtmarker. Den består av flera anläggningar. Det långa sammanlänkade systemet Nordvolden, Huvudvolden och Krumvolden är anlagd mellan Slien och Trene å. Denna del av Danevirke är förbunden med Halvkretsvolden och Förvolden runt Hedeby genom Förbindelsevolden, Buevolden och Dobbeltvolden. Söder därom ligger Kovirke och Lille Kovirke för sig själva. Omkring 25 km österut mellan Vindeby Nor och Østerbækken, som mynnar ut i Slien, ligger Østervolden. Till

detta komplexa system hör slutligen Stegsvig, en fortifikationsanläggning i vatten.

Danevirke omnämns redan under 800-talet i frankiska källor, under 900-talet i tyska källor och under 1000-talet av Adam av Bremen. Fältverksamhet med beskrivningar, dokumentation och arkeologiska undersökningar har ägt rum alltsedan 1600-talet. Först i modern tid har det varit möjligt att med modern utgrävningsteknik och naturvetenskapliga dateringsmetoder reda ut de olika partiernas inbördes kronologi.

Enkelt och pedagogiskt redovisar Andersen dessa fakta. Han är den som genomfört de senaste utgrävningarna i Danevirke och här sammanfattar han resultaten med en bakgrundsteckning av tidigare grävningar. Det var i äldre tid inte möjligt att tolka Danevirkeanläggningen eftersom inga daterade fynd gjordes under utgrävningarna. Andersens dateringar gör det däremot möjligt att dela in de olika komponenterna i flera utbyggnadsetapper och förkortningar av fronten. I Huvudvolden kan han urskilja hela åtta byggnadsfaser från anläggandet under vendeltiden till tidiga medeltiden, 700–1100-talen.

De åtta byggetapperna illustreras pedagogiskt i perspektivritningar på ett sätt som gör det möjligt att förstå hur man höjt, breddat och utvecklat vallen. Vid tillfällena har man försett den med sten och tegelfront med eller utan torrgrav framför. Andersen visar att utanverken, exempelvis Kovirke, har ersatt systemet med Huvudvolden. Kovirke har därmed, som det hette under det Andra världskriget, förkortat fronten. Det väldiga systemet har haft olika utsträckning under olika tider. Vallen har inte vid någon tidpunkt fungerat utefter hela den sammanlagda sträckningen om 30 km. Trots detta är de partier som använts vid skilda tillfällen imponerande nog i deras monumentalitet. Något som kanske saknas i detta sammanhang för en helhetsbild är en uppskattning av antalet bakomliggande dagsverken, som kan beräknas efter volymen av jordmassorna.

Med dateringarna som utgångspunkt kopplar författaren Danevirke till de historiska händelser som beskrivs i de ovannämnda texterna, som krigen mot sachsarna och frankerna under sent 700- och tidigt 800-tal då vallen försva-

rades av Sigfred och Godfred. Uppförandet av vallen tolkas som en yttring av ett enande av riket och ett försvar av riket av en organiserad här understödd av en flotta. Här låg rikets sydgräns och vallen var faktiskt »til hele rigets værn». Författare är påläst i militär nomenklatur och beskriver försvaret med termer som uppmarsch och djupförsvar. Det senare avser den vikingatida perioden med ringborgarna.

För Danmark har Danevirke ett mycket starkt symbolvärde och hade så framför allt under krigen mot tyskarna 1848 och 1864. I det senare av dessa, det dansk-tyska kriget, förstärktes vallen med ett antal nedgrävda skansar bestyckade med artilleri. En svaghet i försvarsställningen var att där forntidsvallen slutar i öster och i väster kunde våtmarkerna frysa till is under vintern och därmed kunde fienden torrskodd överflygla vallen, något som inte var möjligt under sommarhalvåret. Detta gällde naturligtvis även under förhistorisk tid men då var det sannolikt ovanligt med fälttåg vintertid p.g.a. svårigheter med underhållssäkerhet och tillförsel av livsmedel. Så sent som under det Andra världskriget anlades tyska batteriplatser på vallen. Ingreppet med skansarna i forn lämningen kan tyckas beklagansvärt men anläggandet av skansarna möjliggjorde för Andersen att med en inte alltför tidskrävande metod undersöka avbrotten i vallen där dessa befästningar var ingrävda.

Populärt och lättläst men på solid vetenskaplig grund har Helmuth Andersen lyckats sammanfatta all forskning inklusive sin egen kring den gåtfulla monumentala forn lämningen Danevirke. *Til hele rigets værn* borde ingå i arkeologistudenternas kurslitteratur.

Johan Engström

Statens Försvarshistoriska Museer

Box 14095

SE-104 41 Stockholm

johan.engstrom@sfhm.se

Starigard/Oldenburg. Hauptburg der Slawen in Wagrien. Vol. 5, Naturwissenschaftliche Beiträge. Red. Silke Eisenschmidt. Offa-Bücher 82. Wachholtz, Neumünster 2004. 236 s. ISBN 3-529-01182-7.

Den lilla staden Oldenburg (på västslaviska en gång kallad Starigard) vid den tyska Östersjökusten har sitt ursprung i en borg uppförd under folkvandringstiden. Under vikingatiden växte den till en handelsplats som i Skandinavien benämndes Brandehus och konkurrerade med Hedeby.

De naturvetenskapliga undersökningarna i föreliggande rapporten sammanställer material som tagits fram vid en mängd olika utgrävningar från 1960- till 80-talet. Området kring Oldenburg består av gamla våtmarker som dränerats under 1900-talet. I samband med att man planerar att restaurera dessa har man det senaste decenniet också passat på att utföra ett antal geoarkeologiska och paleoekologiska undersökningar. Boken är indelad i sju kapitel som vart och ett presenterar resultaten av en enskild undersökning inom falten geologi, geoarkeologi, paleoekologi och arkeobotanik. Undersökningarna är fristående, och därför är det lämpligt att inledningsvis kort kommentera dem var för sig.

De första två artiklarna har geologisk inriktning. Dietrich Hoffmann ger en överblick över den storskaliga landskapsmorfologin i området och diskuterar med hjälp av strandförskjutningsdata huruvida den nu igenvuxna Oldenburgsänkan kunnat fungera som farbar vattenled mellan Östersjön och borgen. Mestadels har den inte det, även om den tidvis har varit en grund vik. I sammanhanget föreställer jag mig att det kan bli intressant att diskutera borgens placering vid den grunda viken även ur andra perspektiv, till exempelvis försvarsstrategi.

I den andra artikeln flyttas fokus tillbaka i tiden. Arkeologen Sönke Hartz och geologerna Olaf Jakobsen och Gerd Hoffmann-Wieck rekonstruerar hur den tidigaste mesolitiska bosättningarna i området placerades på öar och halvöar i ett framväxande kustlandskap. Materialet åskådliggörs med hjälp av tydliga kartor.

Två omfattande pollenanalytiska studier tecknar en bred och gedigen bakgrund till om-

rådets miljöutveckling och människans påverkan på landskapet. Jörg Venus presenterar och diskuterar resultaten från elva lokaler belägna inom tre mils radie kring Oldenburg. Fritz-Rudolf Averdiecks kapitel behandlar undersökningar av torvackumulationer i själva staden. Materialet sätts in i ett större paleoekologiskt sammanhang där jämförelser med den sydskandinaviska utvecklingen spelar en stor roll. I synnerhet är det spännande att se hur Averdieck använder studien för att dra (visserligen försiktiga) övergripande slutsatser om folkvandringar. Möjligen skulle de två pollenkapitlen tjänat på att ha ett gemensamt bakgrundskapitel. Som det är nu blir det vissa upprepningar.

Horst Willkomm och Helmut Erlenkeuser för en kort diskussion om ^{14}C -analyser som genomförts av material framtaget runt borgen. Förutom tre hästskallar som daterats till tidiga medeltiden har man undersökt åldern hos torv och gyttjeavlagringar, vars ackumulations- eller sedimentationshastighet man därmed försökt fastställa. En svaghet här är att man av någon anledning valt att använda sig av bulkdateringar som är betydligt mera problematiska att hantera och tolka än AMS-dateringar av exempelvis terestra växtmakrofossil.

Arkeobotanikerna Hemlut Kroll och Ulrich Willerding presenterar och diskuterar växtmakrofossilfynden från utgrävningar av själva borgen, både bränt material (bl.a. från branden som förstörde borgen) och sådant som bevarats subfossilt i svackor i terrängen. Materialet är mycket omfattande och utnyttjas väl i diskussionen. Odlingen kring borgen rekonstrueras och man får en uttömmande diskussion om bland annat kosthållning, brygging och kryddning av öl samt eventuell vallodling av djurfoder. Avsnittet är skrivet på ett trevligt, lättillgängligt och uttömmande sätt och illustreras också av ett par fotografier, vilket är mycket välkommet.

Arkeobotanikern Aleksandar Medovics kapitel skiljer sig från de övriga genom att det behandlar ett fyndmaterial från Groß Lübbenau sydost om Berlin. Det består av ett massfynd av förkolnade växtrester som gjordes under exploateringsarkeologiska utgrävningar i en slavisk borgvall där 1989–90, och kan genom sin ålder och sitt sammanhang kopplas till samma arkeo-

logiska kultur som den vid Oldenburg. Materialet är i detta sammanhang av cyklopiska proportioner och består av drygt fyra kilo förkolnade fröer och nästan 700 000 identifierade växtrester, till övervägande del råg och hirs. Materialet som presenteras är mycket intressant, och jag vill efterlysa en jämförande analys med Oldenburgmaterialet. Som det är nu står Groß Lübbenau lite för sig själv och läsaren lämnas att själv göra jämförelser.

Alla bokens avsnitt är väl utförda och diskussionerna känns djupgående och relevanta, var och en väl presenterad i sitt enskilda. Men jag saknar den övergripande bilden. Som arkeologisk och historisk dilettant hade jag behövt en introduktion till områdets arkeologiska och historiska bakgrund, vilket ju utgör en del av motivet till de naturvetenskapliga studierna. Jag hade också gärna sett en avslutande text som försökte angripa områdets arkeologiska och geologiska problematik mer övergripande med utgångspunkt i de nya undersökningarna. Nu är det svårt att få ett grepp om på vilka sätt de bekräftar, motsäger eller ger ny information till den befintliga arkeologiska kunskapen om området.

Vad beträffar formen lider vissa av avsnitten av brist på illustrationer. Det hade till exempel varit nyttigt med fotografier eller landskapsteckningar av de undersökta platserna i de geomorfologiska och geoarkeologiska avsnitten, och flera av artiklarna förtjänar bättre kartor. När man väljer att presentera ett så omfattande och internationellt betydelsefullt material på tyska, så tycker jag också att man kunde ha lagt lite mer krut på de engelska sammanfattningarna. Exempelvis är det onödigt att sammanfatta en artikel med en uppräkningslista av vilka arter som hittats eftersom sådana uppgifter ändå presenteras internationellt genom artlistor på latin.

På det hela taget innehåller boken ett fantastiskt informationsrikt material, presenterat med stor detaljrikedom, bredd och noggrannhet. Jag vill särskilt berömma de mycket omfattande bilagorna med pollendiagram, artlistor och stratigrafiska beskrivningar som är tydliga och mycket bra att kunna ha uppslagna under läsningen, och som förhöjer bokens värde som referensverk. Jag är övertygad om att den kan vara

till nytta för såväl specialister, inte minst arkeobotaniker, som arkeologer i allmänhet.

Jens Heimdahl

Institutionen för Naturgeografi och Kvartärgeologi
Stockholms universitet
SE-106 91 Stockholm
jens.heimdahl@geo.su.se

Zwischen Tier und Kreuz. Untersuchungen zur wikingzeitlichen Ornamentik im Ostseeraum. Red. Michael Müller-Wille. Studien zur Siedlungsgeschichte und Archäologie der Ostseegebiete 4. Wachholtz, Neumünster 2004. 454 s. ISBN 3-529-01393-5.

En tysk magisteravhandling bör inte förväxlas med en svensk magisteruppsats. Det tyska arbetet utgör ett examensmål och är resultatet av en mångårig forskarutbildning som syftar till danandet av fullfjädrade arkeologer. Som magister ska man självständigt kunna skriva sin dissertation. För detta ändamål ska examenstagaren visa en allmän förmåga att utvärdera ett källmaterial och förvärva en specifik förtrogenhet med litteraturen i ämnet, med tonvikt lagd på en god orientering inom forskningshistoriken. För en rättvis bedömning måste recensenten beakta detta.

Under titeln *Zwischen Tier und Kreuz* förenas tre magisteravhandlingar som författats under handledning av Michael Müller-Wille vid Christian Albrechts-universitetet i Kiel. Med tanke på avhandlingarnas minsta gemensamma nämnare – vikingatida ornamentik – är titeln väl vald. Tre skilda materialgrupper avhandlas:

I »Die tierstilverzierten Metallarbeiten aus Birka» gör Birgit Maixner ett ambitiöst försök till en helhetsundersökning av (nästan) alla djurornamentikprydda gjutmaterialer från Birka. Utifrån en stilindelning gör hon en kartläggning med hänsyn till koro-, krono- och typologi samt tillverkningsteknik för att sedan tolka materialet framför allt utifrån dess sociala kontext. Inte oväntat bevaras ornerade föremål oftare i skellett- än i brandgravar. Efter en kortfattad kvalitetsindelning tolkas fördelningsmönstret.

Lösfynden tillskrivs en lägre kvalitet (»slit och släng») medan de finaste gravfynden (ur kamargravar) kopplas i AOT-metodens anda till Birkas ledarskikt.

I »Fibeln und Anhänger vom Typ Terslev» undersöker Sunhild Kleingärtner föremål med huvudsaklig utbredning i Stordanmark: spännen och hängen av terslevtyp med filigran samt deras gjutna bronsimitationer. Först inringas motivursprunget genom en motivhistorisk-ikonografisk undersökning och motivets utvecklingshistoria kartläggs genom typologisk indelning och kronologisk analys. Sedan kopplar hon sina slutsatser om hantverksorganisationen till missionshistorien. Enligt Kleingärtner går terslevmotivet tillbaka på en europeisk konsttradition (Karl den skalliges andra bibel) och når Norden som politisk och kristen symbol (mittkorset). Med sin förekomst av förmodat kontinentala filigransmycken tillskrivs Hedeby en roll som inkörspport för förebilderna och utpekas som platsen för Nordens första terslevproduktion. Typen distribueras sedan under organiserade former (med »standardiserade» patriser) från verkstadsfilialer i detta och andra kungliga och kyrkliga centra.

Överrepresentationen av korsprydda silvermycken i rika gravar och protostäder i kontrast mot de ofta korslösa bronsvarianterna i marginalgravar anses bekräfta tesen om en kungastyrd distribution i missionssyfte med fokus på eliten. Vid centralplatser med konservativa värderingar (t.ex. Odense) accepteras dock silvertypen även utan kors. Typen genomgår förändringar på förkristen värdegrund (upptagandet av borrestilelement) som leder fram till Hiddensee-smyckena.

I »Untersuchungen zur späten Bildsteingruppe Gotlands» undersöker Florian Westphal bildstenarna ur Lindkvists fas E., sena vikingatiden och äldsta medeltiden. Målet är dels att på stilistiska grunder etablera krono- och korologiskt relevanta undergrupper, dels att utifrån dessa belysa den gotländska missionshistorian. Indelningen sker med ledning av absolutdaterande runstensmonument såsom danagäldstenarna samt Ann-Sofie Gräslunds relativdaterande runstentypologi med utgångspunkt i Uppland. Westphal indelar bildstensfasen E i fyra grup-

per. Han anser grupp 3 och 4 med två kronologiska undergrupper vardera vara samtidiga. Ändå dominerar grupp 1–3 söder om Lojsta hajd och grupp 4 norr om detta öde skogsbälte. Grupp 4b tolkas som kristna monument med hänvisning till förekomsten av kristna inskrifter eller framträdande kors.

Kleingärtner lyckas bäst med att strukturera sin framställning i riktning mot syntesen. I Maixners mångbottnade undersökning tycks däremot finnas lösa trådar kvar som pekar mot ett framtida arbete. Däremot har Westphals lärda exkurser snarare examensrelevans. Litteraturlistornas omfattning imponerar. Ändå har författarna hämtat merparten av sina informationer ur en snäv krets av publikationer. Flitiga referenser till verk som bör vara kända för en nordisk läsarkrets kan inte lastas författarna p.g.a. avhandlingarnas examensfunktion. Samtidigt kan det tyckas besynnerligt när omfattningen av den egna prestationen inte accentueras. T.ex. borde man inte undanhålla läsaren i vilken utsträckning författarna gjort forskningsresor för att granska undersökningsmaterial. Omprövningar är viktiga. Då all litteratur åldras skulle det ha varit bra om författarna i större omfattning hade omprövat hävdvunna uppfattningar.

Exempelvis har Maixner utsett stilindelningen till grundsten för sin undersökning. Då kombinationen av olika stildrag på samma föremål är ett återkommande problem i birkamaterialet skulle hon med fördel ha kunnat utreda konsekvenserna för sina analysresultat om särskiljandet mellan borre- och jellingstil inte kan upprätthållas, som vissa forskare i hennes litteraturlista hävdar. Det finns flera anledningar att slopa uppdelningen mellan dessa stilar, bl.a. den höga frekvensen av förmenta »stilblandningar» på praktföremål som kan ha utgjort förebilder för standardföremålen med sina förenklade motivurval. I stället stödjer sig Maixner på stildefinitioner som är mer pre- än deskriptiva, samtidigt som några kullerbyttor krävs för att förklara alla »stilblandningar» paradigm-enligt. Analysteckningarna överträffar i sin publicerade form sällan fotonas informationsvärde, vilket är synd med tanke på författarens möda. Det hade varit bättre att antingen strukturera

teckningarna med hjälp av grånyanser eller att upplåta platsen åt sådana foton som i nuläget inte rymts: kvalitetsanalysernas. Deras deduktiva brister skulle ha kunnat kompenseras genom fler och bättre detaljfoton. Maixners styrka är att hon insett behovet av en kategoriövergripande undersökning av Birkas bronsgjuterier, vilket tycks vettigt med tanke på att verkstäderna rimligen var tvungna att producera mer än en föremålskategori var.

Med sin behandling av filigranföremålets bronspastischer har även Kleingärtner insett värdet av en helhetsansats. Trots formlikheten betvivlar hon dock att filigransmederna också varit bronsgjutare. Men kunde en filigranspecialist verkligen livnära sig helt utan vandring eller diversifikation? Den av författaren åberopade massproduktionen av filigransmycken för osökt tankarna till silvrets ägare: hantverkarna förfogade knappast över egna silverförråd. Kleingärtner löser problemet genom att låta kung och kyrka stå bakom tillverkningen. Men ett sådant produktionsmonopol väcker frågor: beror alla de hedniska motivvarianterna utanför de kristna centren på en dubbelstrategi hos centralmakten eller var produktionsverkligheten kanske mera facetterad än så? Katalogen saknar uppgifter om smyckenas metallvikt trots att depåerna tillskrivs en enbart metallekonomisk funktion. Därmed glöms alternativet att lokala stormannaätter kan ha stått för uppdragen. I det förkristna samhället ägdes silveret nämligen inte främst av individen. Skillnaden mellan gravfynd och eventuella ättedepåer borde ha uppmärksamats då den kan åskådliggöra ideologiskillnader mellan ättensamhällets och synkretismens individsyn. Slutligen borde såväl Kleingärtner som Westphal vara försiktigare i sitt åberopande av bokmåleri som enda bevis för elementkombinationers hemorts-rätt i den kristna världen.

Westphals styrka är att han insett behovet av en nyindelning av Lindkvists bildstengrupp E. Att förklara utformningsskillnaden genom olika hantverkstraditioner är acceptabelt. Däremot verkar indelningen i förkristna och kristna monument något konstruerad mot bakgrund av Sydgotlands välkända reservation gentemot nymodigheter från norr. I väntan på motbeviset för

hedniska symbolvärden hos runstendjuret får man inte utesluta att motivkombinationen hos Nordgotlands stengrupp 4b är lika synkretistisk som Sydgotlands stenar med hedniskt motiv, kristen bön och ibland även kors. Runstens-traditionen gjorde trots allt sitt intåg hand i hand med kristnandet. Specifikt gotländskt är däremot den redan befintliga monumentala stenhuggartradition som modifierats av denna nya impuls.

Inte all kritik ovan är självförvårdad av författarna. Många fel har uppstått genom oavhängigheten av en litteratur tillkommen över många årtionden om ett material som i dagens skandinaviska debatt glidit ur rampljuset. Vi saknar en ny impuls i form av tidsödande och metodiskt innovativa studier av originalmaterialet. Sammanfattningsvis är det därför mycket glädjande att man utomlands insett materialets källvärde och är intresserad av att ta upp detta till ny diskussion. Om utmaningen inte antas här hemma i Norden får man hoppas att andra finner vägen till materialet för att nyundersöka det – kanske rentav någon av de tre från Kiel! I så fall blir kunskaper i tyska mer än någonsin en förutsättning för vidare deltagande i diskussionen.

Michael Neiß

Hovslagargatan 52
SE-194 31 Upplands Väsby
michaelneiss@hotmail.com

Jørgen Skaarup & Ole Grøn, *Møllegabet II. A submerged Mesolithic settlement in southern Denmark*. Langelands Museum. B.A.R. International Series 1328. Oxford 2004. 204 s. ISBN 1-84171-673-1.

Som en följd av omfattande strandlinjehöjning sedan den senaste istiden ligger idag betydande lämningar från mesolitisk tid dränkta under vatten. De senaste årens marinarkeologiska undersökningar av submarina mesolitiska lokaler, framförallt i Danmark, utgör därvidlag viktiga pusselbitar för den mesolitiska forskningen och rekonstruktionen av det mesolitiska landskapet och levnadsmönstret.

Langelands Museums marinarkeologiska undersökningar av den senmesolitiska boplatsten Møllegabet I, utanför den lilla syddanska staden Ærøskøbing på Fyn 1976, inledde en ny era i nordeuropeisk stenåldersarkeologi. Fynden angav en utomordentlig potential beträffande bevarandegraden av såväl konstruktioner som organiskt material i undervattensmiljöer. En uppföljande undersökning 1987 i samma område, fast på djupare vatten, resulterade i upptäckten av ytterligare en senmesolitisk lokal, Møllegabet II. Platsen ligger på ett djup av nära fem meter och undersöktes i omgångar åren 1988–93. Den omfattar bland annat en hyddlämning från tidig ertebøllekultur samt en något senare grav med en ung man placerad i en kanot. Dessa speciella och viktiga fynd presenteras nu i den första monografin hittills över en större submarin mesolitisk lokal.

Tyvärr har monografin rapportformat, med därtill hörande meninglösa och ointressanta registreringslistor i appendix, och en disposition som förvisso är tydlig men med väl fragmenterad kapitelstruktur. Språkligt är texten rapportmässig, stel och bitvis helt oinspirerande. Bildmaterialet är – med undantag från några utomordentligt välillustrerade horn- och träföremål samt ett par rekonstruktioner, foto och planer – synnerligen blekt. Det går säkert att argumentera för att illustrationerna fyller ett vetenskapligt syfte. Bildspråket är dock stundtals svårt att omedelbart ta till sig. Volymen är indelad i åtta kapitel där de fem första i allt väsentligt behandlar arkeologin medan de återstående tar upp paleobotanik och osteologi.

I de inledande två kapitlen ger huvudförfattarna Jørgen Skaarup och Ole Grøn på sedvanligt manér en projekthistorik samt redogör för en rad metodologiska utgångspunkter. En betydande del ägnas åt de geologiska och topografiska förutsättningarna, vilka beskrivs detaljerat. Trots bitvis tunga tekniska passager, inte minst beträffande de seismiska mätningarna, är det intressant läsning som ger perspektiv på de komplicerade förhållanden som råder under vattenytan liksom det platsspecifika topografiska och geologiska scenariot. Därmed skapas en bild av lokalens belägenhet vid tiden för den aktuella bosättningen – på en sandig plåtå i

västslutning, kustbunden i något indraget och skyddat läge.

De följande kapitlen presenterar rapportens huvudteman, vilka utgörs av kontextbeskrivningar för båtgraven och hyddlämningen. Beskrivningarna inleds med fristående metodkapitel för respektive kontext. Denna separation från de analytiska delarna verkar omotiverad och en sammanslagning hade varit att föredra.

Skaarup står för beskrivningen av båtgraven och dess fyndomständigheter. Själva kanoten består av fragment som sammanlagt mäter ca 2,5 m. Som de flesta mesolitiska båtar är den omsorgsfullt tilltyd av en rak lindstock. Även om båten i sig är anmärkningsvärd är det i kombination med fyndet av resterna efter en ung man i 25-års åldern den blir riktigt intressant. I kanotens ändar påträffades dessutom neddrivna spetsade pålar vilka sannolikt utgjort förankring. Tolkningen av fynden som en potentiell båtgrav är rimlig. Visst finns det en parentes när det gäller dateringarna, vilka mäter en differens av 260 ¹⁴C-år (kanoten 4900–4730 cal BC, skelettet 5230–4960 kal. BC), men skillnaden får anses försumbar och kan dessutom förklaras med en marin reservoareffekt indikerad av höga ¹³C-värden hos skelettet. Skaarup sätter vidare in fyndet i ett övergripande skandinaviskt sammanhang och belyser aspekter av båtbegravning under stenåldern. Här levererar han några av publikationens bästa textrader, med gryende ansatser till en rad intressanta perspektiv och frågeställningar. Dessutom en bra sammanställning över båtgravar från skandinavisk stenålder i appendix. Publikationens enda rekonstruktionsförslag av de aktuella fynden återfinns också i denna del, vilken ger ett extra plus i kanten.

För beskrivningen av hyddlämningen svarar Grøn. Lämningen består av en 5,2 x 3,2 m stor öst-västligt orienterad nedsänkning med en förhöjd plattform täckt av barklager i sin norra del. Utmed kanten på hyddan påträffades fem spetsade hasselkäppar av vilka tre in situ, neddrivna i bottensedimenten. Två av dem har daterats till ca 5250 cal BC. Ytterligare två käppar återfanns in situ inne i själva anläggningen, på linje i hyddans centrala längdaxel. I och omkring lämningen påträffades ett omfattande

stenmaterial tillsammans med några organiska artefakter. Från golvlaget föreligger koncentrationer av bland annat hasselnötter, ekollon, fruktkärnor, fiskben och träkol. Det rör sig med andra ord om tydliga strukturer och förhållandevis rika fyndmängder.

Grøn argumenterar välgrundat för att det rör sig om en hyddlämning. Tyngdpunkten i framställningen ligger på spridningsanalyser som bildar underlag för vidare tolkningar av rumslig struktur och etnoarkeologiska perspektiv. Grøns resonemang ter sig i de flesta avseenden logiskt. Han har dock ett enligt min mening alltför okritiskt förhållningssätt till spridningsanalysen som metod. Man måste alltid komma ihåg att spridningsbilder endast visar fördelningen av artefakter som vi arkeologer valt att kalla t.ex. knivar, ingenting annat. Formella kategorier anger utan funktionsanalys bara en typologisk spridning, baserad på ett subjektivt urval av morfologiska attribut. Slitspårsanalys av en i alla avseenden typologiskt korrekt skrapa kan mycket väl visa att denna varit använd som kniv, och vice versa. Vidare döljer sig bland de informella kategorierna som t.ex. spån och avslag ofta en stor andel funktionsmässiga artefakter, t.ex. skrapor, knivar och hyvlar. Detta bör alltid beaktas och ett visst mått av försiktighet måste därmed iaktas vid diskussioner av intern boplatstruktur och aktiviteter, även om vi givetvis inte bör avstå från att göra ett försök.

Vidare använder Grøn sig i framställningen av sina ständigt återkommande »gendermodeller» och »hyddtypologier» i ett format som känns igen från hans tidigare publikationer. Grøn avslutar med att argumentera för nödvändigheten av en hållbar »typologi» för mesolitiska hyddor och dess organisationsstrukturer, som en förutsättning för att föra forskningen kring kulturellt dynamiska processer framåt. Detta synsätt betackar jag mig för. Standardisering och schematisering tenderar allt för ofta att fixera sökandet och därmed hämma upptäckter av nya och avvikande morfologier. Jag menar istället att det är variationen som bör betonas, och att ett förutsättningslöst angreppssätt bättre skapar möjligheter att förstå och återspegla levnadsmönster och förändringsprocesser under äldre stenålder och över tid.

I nästa kapitel går Skaarup igenom fyndmaterialet, såväl sten som organiskt. Att även denna presentation ligger som ett separat block och inte integrerats i respektive kontextbeskrivning ställer jag mig frågande till, inte minst med tanke på att spridningsanalyserna avhandlats i tidigare kapitel. Skaarups genomgång av stenmaterialet är en orgie i klassisk och förlegad typologi och, milt uttryckt, mördande tråkig. Aspekter av teknologi och funktion för en undanskymd tillvaro. För att exemplifiera tillåter jag mig här ett längre citat.

Skaarup skriver (s. 77 f): »The finished arrowheads, according to Becker's classification from 1939 [...], fall into the following types: eight examples of type 1a, five of type 1b and one of type 4. If Vang Petersen's classification from 1984 [...] is chosen instead, the arrowheads comprise eight examples of the type with a broad curved-out edge, the so-called Stationsvej type, and five examples of the type with narrow edge and almost parallel sides, the so-called Ålekistebro type. In addition there is a large atypical arrowhead [...]. Apart from the latter, with length, edge breadth and thickness dimensions of 3.4, 2.4 and 0.8 cm clearly deviates from the others, the group of arrowheads as a whole only shows modest variation with regard to dimension and angle of edge. Lengths lie between 1.4 and 2.8 cm with an average of 1.9 cm, edge breadths between 0.8 and 2.0 cm with an average of 1.3 cm, and thickness between 0.2 and 0.4 cm [...] The edge angles [...] lie around 0° with 5° and 7° as extremes».

Vilken relevant information om förhistoriska förhållanden leder sådana resonemang till? Skaarup kan ju inte ens bestämma sig för vilket auktoritärt system han skall använda sig av och väljer, för säkerhets skull, att jämföra med båda. Intressant i jämförelsen blir den pilspets som i det ena schemat är en »typisk fyra» och i det andra »atypisk». Och om nu tvårpilarna trots sina två metriskt urskiljbara standardiserade typer som helhet ändå är ganska likartade, varför kan det då inte räcka med att kalla dem alla, helt enkelt, för bara tvårpilare?

Visst kan typologin som metod i viss utsträckning ange generella drag, värdefulla för vidare kronologiska och komparativa geogra-

fiska studier. Men typologier som baserar sig på sådant som inte kan urskiljas med blotta ögat lämpar sig mycket dåligt som dateringsunderlag. Jag trodde i min enfald att de senaste årens mesolitiska forskning, om än på andra sidan sundet, en gång för alla hade gjort upp med och placerat Beckers och Vang Petersens typologiska och finkronologiska klassificeringssystem i det bakvatten där de hör hemma. Att vid studier av mellan- och senmesolitiska material inte ta de omvälvande resultaten från skånska fyndlokaler, i synnerhet Tågerup, i beaktande, är ytterst anmärkningsvärt.

Kanske hade Skaarup hunnit avsluta sitt manus innan Bo Knarrströms & Per Karstens huvudpublikation om Tågerupmaterialet blev tillgänglig (2003). Det finns dock tidigare utgivna publikationer som borde ha tagits i beaktande, t.ex. steg-1-rapporteringen, Knarrströms avhandling från 2000 och Karstens Bökebergspublikation från 2001. De etablerade typologierna har med väl underbyggd argumentation påvisats generera en rad svårbemästrade källkritiska problem och har svagheter som inte längre kan förbises. Den senmesolitiska tvårpilspetskronologin är förkastlig och bidrar endast till att cementera en stereotyp uppfattning om när, var och hur en specifik typ skall uppträda, utan att ta hänsyn till den variabilitet som är karaktäriserande för mänsklig aktivitet. Skaarup går med sitt femte kapitel upp i Montelius liknelse »Hvad arten är för naturforskaren, det är nämligen typen för den förhistoriske forskaren». Artefakterna blir till biologiska arter och man får uppfattningen att det hos Skaarup finns en inneboende strävan att uppnå status av naturvetenskap för sitt författande.

Skaarup avrundar kapitlet bättre, genom att sammanfatta det inventeringsarbete som Langelands Museum bedrivit i Fynområdet under de senaste 30 åren. Syftet med projektet, som för övrigt fortgår, är att lokalisera, kartera och datera kustnära och submarina stenålderslämningar på och i anslutning till Fyn, för att i förlängningen kunna detaljstudera strandlinjeförskjutningar över tid. Sammanfattningen består bland annat av en katalog över de hittills kända (2002) senmesolitiska lokalerna. Förutom att katalogstrukturen är av en karaktär som borde lagt

bidraget i appendix, får det sägas vara en bra översikt och förteckning omfattande 126 lokaler, alla relaterade till en karta över undersökningsområdet.

Rapportens avslutande delar med arkeobotaniska och osteologiska bidrag, författade av Sarah Mason, Lisa Hodgetts, Peter Rowley-Conwy och Annica Cardell, fyller alla sina komplementära syften och tydliggör den potential submarina lokaler besitter när det gäller att belysa aspekter av ekonomi och paleomiljö.

Sammanfattningsvis kan sägas att publikationen genomsyras av ett ganska slätstruket och minst sagt traditionellt arkeologiskt grepp, som lämnar efter sig ett bestående intryck i grått. Det finns en del underliggande kulturhistoriska perspektiv och ansatser som är bra, men jag saknar djärvhet, djup och bättre slamsug i de analytiska dykningarna. Dessutom kunde mycket gjorts för att ge volymen en mer sammanhållen struktur och disposition, liksom ett mer levande text- och bildspråk. Min kritik skall dock inte förringa rapporten som ett välkommet bidrag till den mesolitiska forskningen. Det är ett intressant material och monografier inom fältet växer inte på träd.

Björn Nilsson

Gunneshovägen 93

SE-226 54 Lund

bjorn.nalle.nilsson@comhem.se

Neolitiska nedslag – arkeologiska uppslag. Red. Jenny Holm. Skrifter 59. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar. Stockholm 2004. 140 s. ISBN 91-7209-375-7.

Coast to coast – arrival. Results and reflections. Proceedings of the final Coast to Coast Conference, 1–5 October 2002 in Falköping, Sweden. Red. Helena Knutsson. Coast to coast books 10. Institutionen för arkeologi och antik historia. Uppsala universitet 2004. 526 s. ISBN 91-973674-9-4.

Dessa två stenåldersantologier innehåller tillsammans 26 uppsatser. Jag skall bara diskutera dem som intresserat mig särskilt.

I fallet *Neolitiska nedslag* är det fort gjort eftersom bara Gunlög Graners & Åsa M. Larssons gemensamma bidrag innehåller något som både är intressant och någorlunda nytt (men jämför med Larssons bidrag i *Uniting Sea* från 2003). Här får vi en väl illustrerad genomgång och diskussion av svensk hybridkeramik från tiden kring senneolitikums början. På ett sekel eller så övergick den mellanneolitiska kultur- och näringsfångsdualismen i en ganska enhetlig senneolitisk kultur. Övergången avslöjar sig i blandformer mellan tidigare strängt åtskilda keramiktraditioner. Författarna konstaterar att sådant inte uppträder tanklöst, som om två läckande färgburkar hade bildat en blandad pöl på golvet. Blandformerna i keramiken är avsiktligt tillkomna produkter av, och redskap i, ett närmande mellan kulturerna. Gediget och välargumenterat, tycker jag.

Få arkeologer skriver bra. Till en antologi i detta ämne måste man alltså städsla en skicklig redaktör för att författarna och den utgivande institutionen skall slippa skämmas. Redaktören för *Neolitiska nedslag* har dock inte skött sitt jobb. Texttvättens kvalitet framgår redan av den felstavade ryggtiteln och när avgrundsdjup här och var i bidragen. Redaktören har nöjt sig med att köra texterna genom den automatiska rättstavaren och sedan skickat dem till sättning. Alla ord är rätt stavade, men det står gärna fel ord. Grammatiska inkongruenser och stilistiska vurpor prunkar i kapp, för dem kan man (ännu) inte få understrukna med rött på bildskärmen.

Kust-till-kust-projektets avslutningsvolym är i flera bemärkelser en betydligt tyngre bok. Den lider lite av sin långa produktionstid: bidragen bygger på föreläsningar från hösten 2002, och boken nådde *Fornvännens* redaktion våren 2005. Under tiden har flera av författarna i enlighet med projektets syfte publicerat doktorsavhandlingar i samma ämnen. Jag skall här ta upp några intressanta bidrag som i skrivande stund ännu inte kommit ut i bokform.

Kjel Knutsson är docent och en internationellt respekterad auktoritet på området stenteknologi. Ändå påminner hans uppsats mest om sådant som skrevs av nyblivna doktorander omkring år 1995. Här vimlar av jargong och stora namn, här återges vördsamt långa yttran-

den av de stora namnen, här sätts allmogliga termer inom citationstecken. Voffor gör han på detta viset? En forskare av Knutssons kaliber kan inte ha något behov av att visa kollegorna att han är med i matchen, och även om han hade det så skulle denna ängsliga text motverka syftet.

Bortsett från utanverket är även bidragets centrala argumentation absurd. Den går ut på att norrländska fångstfolk skulle ha format sin materiella kultur genom återknytande till äldre kulturers lämningar, över avstånd på hundratals mil och tidrymder på tusentals år. De kulturella särdrag som åsyftas handlar i stort sett om val av råmaterial och bearbetningsmetoder för stenredskap utifrån den mycket begränsade meny som geologin och teknologin erbjuder. Tolkningarna faller därmed för Occams rakkniv: det finns mycket enklare förklaringar till likheterna. Det är orimligt att norrländska fångstfolk skulle ha haft den systematiska överblick över redan då flertusenåriga arkeologiska kulturer i grannländerna som krävdes för att kunna efterlikna dem.

Knutsson noterar också att spridningsbilderna för olika årtusendens kulturlämningar i Norrland sammanfaller och föreslår även här en symboldeterministisk tolkning. »The fact that age-old borders are respected as symbolic communication changes shows that history actually mattered». Rimligare är att naturgeografiska gränser ligger bakom, en aspekt som Knutsson förbiser.

Mycket av de senaste 20 årens argumentation om symboliskt återbruk av fornlämningar förutsätter närsynt att forntida människor var lika intresserade av fynd och fornlämningar som dagens arkeologer. Det stämmer säkert när det gäller pyramider och storhögar, men är osannolikt när det gäller ickemonumentala lämningar som avslagskoncentrationer inlagrade i älvbrinkar och andra exempel på inventeringskategorin *boplats utan synlig anläggning*. Vi behöver för övrigt inte gå till forntiden för att hitta folk som struntar i stenavslag. Det räcker att ringa på hos grannen. Prehistory does not actually matter.

Själv uppvuxen och bosatt på Södertörns tallbevuxna klippkust läste jag Mattias Petterssons och Roger Wikells uppsats med särskilt

intresse. De har inventerat mesolitikum i de skogklädda bergstrakter som på den tiden utgjorde Södermanlands ytterskärgränd, och de har funnit kvartsboplatser i astronomiska antal hela vägen tillbaka till sena 7000-talet cal BC. Det är förstås glädjande att kunna konstatera mänsklig närvaro under denna avlägsna forntid så nära Stockholm. Men för den som i likhet med mig inte förstår sig på kvarts är boplatserna en ganska onjuterbar källkategori. För att komma åt ett mera varierat fyndmaterial skulle man, som Pettersson och Wikell föreslår, kunna gräva i traktens högt belägna våtmarker, de som en gång i tiden var vikar och laguner där fångstfolket paddlade sina kajaker. Jag väntar med spänning.

Fredrik Hallgren bidrar med en matnyttig genomgång av Östersjöområdets senmesolitiska keramikskulturer omkring 5000 cal BC, komplett med ymniga ¹⁴C-dateringar. Ända från Sönderjylland till Murmansk hittar man dessa ofta stora och rikt dekorerade fångstfolkskrukor – med undantag för Svealands och Götalands östersjökust. Krukorna finns på Åland i betryggande antal, men i stockholmstrakten saknas de. Man tog i mälardistriktet bestämt avstånd från den senmesolitiska keramiken, för att sedan lika bestämt anamma hela det tidigneolitiska trättbägarpaketet kort efter 4000 cal BC. Eller makade man i själva verket på sig?

Även Milton Nuñez bidrar med en genomgång av östliga ting, nämligen keramikens intåg i Finland från 5500 cal BC, jordbrukets införande där från 2000 cal BC och kulturblomstringen i norra Österbotten mellan 4000 och 2000 cal BC. Samtidigt med den sydiskandinaviska megalitgravstiden finner man i dessa nordliga trakter stora boplatser med många grophus, skärvstenshögar, gravrösen, rika fynd av exotiska råmaterial, stora asbestmagrade krukor och »jättekyrkor». De sistnämnda är kraftiga rektangulära vallanläggningar av sten, vanligen omkring 30 meter långa, av oklar funktion. Av Nuñez text att döma är ännu ingen jättekyrka totalundersökt, vilket i så fall förefaller angeläget för att komma denna spännande regionalkultur in på livet.

Osteologen Torbjörn Ahlström tar upp en gammal diskussion: fungerade megalitgravarna

som gravar eller som benhus? På senere år har en dansk oppfatning gjort sig gällande, där lik skulle ha skeletterats i dikena kring Sarup-anläggningar och benen sedan deponerats i megalitgravar. Ahlström menar att denna modell är dåligt underbyggt. Att vissa benslag fattas i megalitgravarna är ingen generell sanning och kan bero på nedbrytning på plats, och att benen i gånggrifternas kammare skulle ligga i en enda röra är inte sant. Det där med röran är en märklig tanke eftersom varken gravar eller benhus brukar kännetecknas av slumpmässig deponering. Och eftersom många delvis artikulerade skelett faktiskt påträffas i megalitgravarna kan det inte röra sig om sekundärdeponering i benhus.

Ahlström visar med utgångspunkt från en västgötsk gånggrift undersökt 2001 att blandningen av anatomisk ordning och kaos i gravkamrarna förmodligen beror på att man surrade ihop de döda till paket med knäna under hakan och placerade dem sittande på huk. Allt efter som tyngdkraften verkade och saker och ting rutnade vecklade liken ut sig och ramlade omkull där inne i griftens stinkande mörker. Därför ligger benen från fötter och underkropp väl sammanhållna, medan armar och händer i högre grad spritts ut. Några tidiga utgrävares uppgifter om sittande lik i bås av kalkstensskivor var alltså inte fantasier.

Det är skönt att se hur livaktig den svenska stenåldersforskningen är. Fastän Kust-till-kust-pengarna nu är slut kan vi räkna med fortsatt snabba framsteg tack vare Vägverkets och Banverkets tendens att lägga nya sträckningar i perifera skogsmarker som senere tiders intensiva jordbruk undvikit. Där uppe finns inga moderna jordbrukare som sätter sig på tvären, men man stöter allt emellanåt på spår efter forntida svedjebönder och säljägare.

Martin Rundkvist

Anne Carlie, *Forntida byggnadskult. Tradition och regionalitet i södra Skandinavien*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar, skrifter 57. Stockholm 2004. 366 s. ISBN 91-7209-362-5.

Da Anders Hagen i slutten av 1940-årene gravde ut ødegårdsanlegget i Sosteli i Vest-Agder, forundret det ham at det indre av den ene langhustuftten var fylt opp med store mengder stein. Steinene fantes bare i husets boligdel, og de var tilsynelatende hentet fra veggmurene i fjøsdelen etter at huset var forlatt. Hagen noterte seg forholdet som bemerkelsesverdig, men forsøkte seg ikke på noen forklaring. Han kjente neppe heller til den lokale skikken om rituelt å stenge hus ved å dekke til ildstedene med stein. Hadde han gjort det, ville han kanskje ha reflektert over den mulige sammenhengen mellom denne skikken fra nyere tid og den behandlingen folkevandringstidshuset i Sosteli hadde vært utsatt for. Sosteli er heller ikke noen enslig svale i Vest-Agder. Jeg har selv registrert hustufter, tentativt datert til middelalder, der ildstedet har vært dekket av en steinrøys, eller der blekksteinen (en helle reist på høykant for å beskytte den åpne gruen mot trekk fra døren) var veltet over ildstedet.

En arkeolog som nylig har problematisert rituelle nedleggelse i hus fra forhistorisk tid er Anne Carlie. Hennes bok er en god sammenstilling av det eksisterende kildematerialet.

Bokens emne er »husoffer» i forhistorisk tid og middelalder, et tema som hittil har blitt nok-så stemoderlig behandlet i nordisk arkeologi. Geografisk er temaet avgrenset til Syd-Skandinavia, forstått som dagens Danmark og Syd-og Mellom-Sverige.

Carlie gir et mer nyansert bilde av den forhistoriske bygningskulten enn det som hittil har vært skissert i litteraturen. Hennes analyser av det arkeologiske materialet viser et bredt spekter av rituelle handlinger, men i særlig grad slike som er knyttet til overgangsriter i forbindelse med innvielse av hus. Andre nedleggelse kan knyttes til rituell stengning i forbindelse med at hus rives. Gjennom hele forhistorien var de rituelle nedleggelsene i bygninger først og fremst knyttet til langhuset, og spesielt til boligdelen.

Sentrale begreper som teksten er strukturert

rundt er offer og magi, samt ritualers og myters funksjoner. Carlie oppfatter huset som sosialt, kulturelt og mentalt konstruert, og peker på at de fysiske spor etter rituelle handlinger gir mening først når de settes i en samfunnsmessig kontekst.

Kildematerialet i studien består av 330 bygninger fordelt på 186 lokaliteter. 60% av funnene er fra eldre jernalder. Flest funn er det fra Jylland, Skåne, Halland og Mälärlandskapene. Bokens kapitler tar for seg ulike gjenstandstyper som inngår i det Carlie argumenterer for er rituelle kontekster: leirkar, malesteiner, bein, våpen, fossile sjøpinnsvin m.v. Gjenstandene er deponert i stolpehull, i groper inne i bygninger, under ildsteder m.v.

Carlie argumenterer for en klar sammenheng mellom rituelle nedleggelse i hus og forfedrekult, særlig i eldre jernalder. Her bygger hun i stor utstrekning på Emil Birkelis arbeider fra mellomkrigsårene. Birkeli la på sin side stor vekt på etnografiske analogier og folkloristisk materiale.

Nedleggelsene i hus kan spores tilbake til tidlige neolitikum, men Carlie viser at de endrer karakter fremover gjennom forhistorien. Således kan det fra og med eldste jernalder påvises rituell bruk av gjenstandskategorier som i det yngre folkloristiske materialet tilkjennes magiske egenskaper når det gjelder å beskytte mot onde makter, sykdom og lynnedslag. Det dreier seg blant annet om egg- og oddredskaper (kniver, økser) og fossile sjøpinnsvin. Disse gjenstandene ble deponert på særlig utsatte steder i huset, ved innganger og vegger. Utover i jernalderen øker omfanget av slike magiske nedleggelse.

I folkevandringstid og merovingertid endrer de rituelle nedleggelsene i bygninger karakter. De tradisjonelle nedleggelsene av leirkar, malesteiner og slakteavfall av dyr blir mindre vanlige, mens nedleggelse av håndverksrelatert materiale, våpen og religiøse gjenstander blir vanligere. Carlie viser dessuten at de rituelle aktivitetene i yngre jernalder konsentreres til et lite antall større gårdskomplekser. Hun utfyller dermed det bildet som andre deler av kildematerialet så langt har gitt oss av de omfattende endringene som finner sted ved midten av det første millenniumet.

Også regionale tradisjoner blir diskutert i boken. I førromersk jernalder og eldre romertid når deponeringen av leirkar sitt høydepunkt på Jylland. I yngre romertid og folkevandringstid overtar det østlige Danmark med Skåne og Halland stafettspinnen, men både i øst og vest forsvinner praksisen på det nærmeste i merovingertid. I det Carlie betegner som det øvrige Sydskskandinavia, i praksis Sør- og Mellom-Sverige minus Skåne og Halland, ser det ikke ut til at deponeringen av leirkar noensinne får noen vesentlig utbredelse.

Omvendt fikk bruken av malesteiner som bygningsoffer aldri den samme populariteten i Danmark som bruken av leirkar. I Östergötland og Mälärdalen dominerer derimot malesteinene stort.

Carlies bok inneholder også en omfangsrik katalog, og det bidrar til å gi den betydelig nytteverdi.

På minussiden, og jeg kan ikke benekte at akkurat dette poenget har en viss sammenheng med mitt eget geografiske utgangspunkt, vil jeg anføre at Carlies »Sydskskandinavia» i realiteten oppfatter Danmark og deler av Sverige. Hvorfor er ikke det norske husmaterialet behandlet? Hun viser i den forbindelse til materialets angivelig manglende tilgjengelighet. Langt på vei er det imidlertid en myte. Riktignok kan det faktum at det i Norge ikke finnes noen overordnet, nasjonal publisering av utgravningsresultater, à la det danske AUD, gjøre arbeidet med å skaffe seg oversikt over det norske materialet nokså tidkrevende, men utilgjengelig er det ikke.

En annen sak er at inntil de siste 20 årenes storskala flateavdekkingsundersøkelser fantes den store majoriteten av de undersøkte husene fra forhistorisk tid i den delen av Norge som med noen rimelighet kan sies å tilhøre Sydskskandinavia, i Rogaland og Vest-Agder. Den vesentligste delen av disse utgravningene igjen ble for trekvart århundre siden presentert i fyldige materialepublikasjoner av Jan Petersen (Rogaland) og Sigurd Grieg (Vest-Agder). En rask gjennomgang av disse publikasjonene viser et betydelig antall funn som det er rimelig å tolke som rituelle nedleggelse. Ullaland I fra Nærbø i Rogaland peker seg ut som særlig interessant, med tre ulike deponeringer under

gulvet i boligdelen. Det øvrige Rogalandsmaterialet ble behandlet av Bjørn Myhre i hans Ullandhaugpublikasjon fra 1980, der for øvrig Ullandhaug III (Hetland, Rogaland) figurerer med interessante funn. For Sør- og Østlandet foreligger det en samlet oversikt over foretatte utgravninger i et arbeid av Einar Østmo fra 1991, *Gård og boplass i østnorsk oldtid og middelalder*.

Frans-Arne Stylegar

Fylkeskonservatoren i Vest-Agder

Serviceboks 517

NO-4605 Kristiansand

Norge

fas@vaf.no

Nationalutgåva av de äldre geometriska kartorna. Konferens i Stockholm 27–28 november 2003. Red. Birgitta Roeck Hansen. KVHAA Konferenser 57. Stockholm 2005. 171 s. ISBN 91-7402-347-0.

Projektet bakom denna bok syftar till att tillgängliggöra den äldsta generationen storskaliga kartor i Sverige för forskare och allmänhet. Tillgängliggörandet sker genom att originalkartorna skannas för digital lagring och användning, samt genom att information från kartorna excerpas till en databas. Dessutom inventeras förekomsten av dessa de äldsta kartorna. Forskning om kartorna ur olika perspektiv hör också till.

Konferensen som denna publikation baseras på syftade till att lägga fram några preliminära resultat från projektets första fas, samt att utbyta erfarenheter och idéer från liknande projekt. Publikationen innehåller artiklar om projektet, om andra utgivningsprojekt av äldre kartor och annat samt om användning av historiska kartor. Därtill en längre artikel om den tidiga svenska lantmåteriverksamheten ur ett europeiskt perspektiv.

Om man försöker läsa publikationen som en helhet har den tyvärr ett otydligt fokus. Man bör snarare förstå den som en återgivning av konferensbidragen. Men det hade varit intressant om man hade försökt länka samman artik-

larna och få fram en diskussion mellan de olika författarnas erfarenheter och perspektiv på såväl utgivningsfrågor som forskningens problem och potential. Nu får läsaren själv bilda sig en helhetsförståelse kring de äldre geometriska kartorna och deras utgivning. Eftersom syftet med geometriska kartprojektet är att tillgängliggöra detta material för fler, såväl allmänhet som forskare, borde man på ett tydligare sätt ha bjudit in läsaren. Som läsare och en del av projektets målgrupp blir man nyfiken på vilka konsekvenserna blev för projektet av det erfarenhets- och idéutbyte som konferensen syftade till.

Nedan kommenterar jag artiklarna enskilt, för att sedan återkomma till helheten.

Artiklarna från konferensens värdprojekt karaktäriseras förstas av preliminära resultat och frågor, mitt uppe i arbetsprocessen. Johanna Ols-sons ger en redovisning av hur informationen excerpas ur kartorna och hur data läggs in i en databas. Per Vikstrand ger också en redovisning av hur excerpningen av namn från kartorna genomförs, men han lyfter framför allt fram forskningspotentialen i denna del av projektet på ett intressant och pedagogiskt sätt. Han visar på både språkliga och bebyggelsehistoriska forskningsmöjligheter. Även personnamn och marknamn på 1600-talets landsbygd synliggörs och kan problematiseras.

Else-Marie Streses artikel är en kortfattad presentation av en spännande användning av det historiska kartmaterialet, nämligen vid inventering av humleplantor för den nationella genbanken för humle vid Sveriges Lantbruksmuseum vid Julita. Clas Tollin, som leder kartprojektet, bidrar med en artikel om vad som låg bakom karteringsverksamheten och hur den genomfördes. Framför allt är det de detaljerade studierna av hur lantmätarna arbetade och karteringens förlopp som är ett nytt bidrag till kunskapen om de äldre kartornas tillkomst. Här saknar jag referenser till nyare arbeten om de äldre kartorna och olika perspektiv på deras tillkomst (A. Wästfelt 2001 i *Plats Karta Landskap*; E.G. Berg 2002 i *Rum-upplevelsevärld-samhälle*).

De två andra artiklarna om utgivningsprojekt av historiska kartor – Ivo Asmus om svenska matrikelkartor i Vorpommern och Martijn Storms & Elger Heere om holländska kartböcker

– visar olika sätt både att tillgängliggöra de äldre kartorna och att hantera problemen med att stoppa in det historiska materialet i nya format. Asmus lyfter fram flera frågor om vad som bör prioriteras i arbetet, utifrån magra resurser, medan Storms & Heere är inriktade på de problemen och möjligheter det innebär att använda GIS i sammanhanget. Claes Gejrot och Göran Samuelsson presenterar i sina korta notiser digitalt tillhandahållande av medeltidsbrev respektive andra historiska kartor än de geometriska, och pekar på val, prioriteringar och möjligheter. Här hade det varit intressant med en kommentar och/eller diskussion från värdprojektet.

Två artiklar fördjupar sig i användningen av historiska kartor, nämligen Ülle Tarkiainen och Haik Thomas Porada. Porada redovisar framför allt i vilka sammanhang av kulturlandskapsinventeringar och häradsbeskrivningar i olika delar av Tyskland som äldre kartor har använts. Tarkiainen går in mer i detalj i hur kartmaterialet i Estland har använts och kan användas för bebyggelsehistorisk forskning, och berör frågor kring bebyggelsestruktur och markanvändning. Tarkiainens artikel visar på intressanta frågor kring vad lantmäterna redovisade och hur de svenska lantmäterna egentligen förstod det estniska och livländska agrarlandskapet – t.ex. i fråga om karteringen av buskland.

Elizabeth Baigents artikel, »Monarchs, ministers, and maps: the geometrical mapping of early modern Sweden in international perspective», är intressant både för de läsare som använder äldre kartor eller är involverade i utgivning av historiska källmaterial och de mer allmänintresserade. Baigent tar ett stort grepp om hela den tidiga karteringsverksamheten i Europa, vilka drivkrafterna var och i vilka sammanhang den tidiga karteringen ägde rum, och placerar in den svenska utvecklingen i detta europeiska perspektiv. Hon visar hur karteringen i Sverige på många sätt uppstår i samma slags sammanhang och med samma slags motiv som i övriga Europa, men pekar också på hur Sverige gick en egen väg i utvecklingen av lantmåteri- och karteringsverksamheten.

Baigent ser en tydlig koppling mellan kungamakten, bergsbruket och karteringen, och menar att detta som helhet hänger samman med

skapandet av militärstaten och Sverige som stormakt, med en stormaktsideologi. Men det som särskilt utmärker det äldre kartmaterialet i Sverige är organisationen av verksamheten – den heltäckande (eller omfattande) ambitionen med karteringen, det relativt systematiska karteringsarbetet och hur materialet har bevarats till idag. Den utvecklade och omfattande organisationen av den svenska lantmåteriverksamheten tycks ha haft en mycket liten påverkan på andra länder – möjligen med undantag av Ryssland – och därför är också idag det svenska äldre kartmaterialets särdrag just omfattningen och systematiken.

Om man ser till publikationen som helhet finns både styrkor och svagheter. Geometriska kartprojektet är både ett forskningsprojekt och ett utgivningsprojekt, och jag saknar diskussioner och framåtsyftande frågor när det gäller båda dessa aspekter. Projektets forskningsfrågor och forskningspotential kommer inte fram på något tydligt sätt förutom i Vikstrands artikel. Tollins studier av lantmätarnas arbete är ett exempel på ett forskningsområde kopplat till projektet och som också ger intressant ny kunskap om kartorna som källmaterial.

Olssons genomgång av databasen inleds syftesförklaringen att lagra informationen så att »forskare kan välja ingång i materialet ur valfritt perspektiv och lätt få svar kring sina frågeställningar.» Eftersom medvetenheten om att val av perspektiv och formulering av frågeställningar är grundläggande för hur man hanterar ett källmaterial hade det varit behövligt med en tydligare redovisning av vilka forskningsproblem och perspektiv som projektet har och som varit vägledande vid uppbyggnaden av databasen. I samband med det hade det också varit intressant att få en bild av i vilken utsträckning detta, utöver täckningsgraden som blir helt ny genom detta projekt, också innehållsligt är nya eller konventionella sätt att hantera informationen i kartorna på.

Det är synd att det inte finns några bidrag från geografer verksamma i Sverige som arbetar med geometriska kartor (se t.ex. U. Jansson 1993, *Odling och odelläggelse i Nordmarks härad*, 1998 *Odlingsystem i Vänerområdet*; Aa. Vestbö 1996, *Odlingslandskap i förändring* och 2005 *Råg*

och rön; B. Roeck-Hansen 2002, *Gårdsgårdor och tegskiftesåker*). Det innebär att man inte får någon bild av hur utgivningen av de geometriska kartorna förhåller sig till den forskning som bedrivs med dem som källmaterial, och inte heller relateras den viktiga källkritiska diskussionen om kartornas tillkomst och innehåll till den forskning där de används. Utifrån denna publikation får man lätt intrycket (även om det inte sägs explicit) att ingen egentligen har arbetat med geometriska kartor i ett forskningssammanhang sedan 1960-talet. Även om det vore så att den forskning som publicerats sedan dess faktiskt inte kommit ur fläcken så vore det i så fall viktigt att presentera ett framåtsyftande forskningsprogram i relation till denna utgivning av de geometriska kartorna.

Publikationens starka sida är dess internationella perspektiv. Baigents artikel placerar på ett utmärkt sätt in den svenska karteringsverksamheten under 1600-talet i ett större, europeiskt sammanhang, men också artiklarna från Tyskland och Baltikum ger spännande uppslag. Notera att i dessa trakter är det fråga om svenska kartor ritade av svenska lantmätare i främmande samhällliga, jordbrukstekniska och kulturella sammanhang, vilket öppnar för möjligheten att diskutera såväl kartmaterialets innehåll, tillkomst, funktion och mening, som regionala skillnader i agrarlandskapet, bebyggelsestruktur och samhällsorganisation.

Avslutningsvis vill jag understryka att det är mycket bra att det görs studier om de geometriska kartorna som källmaterial – det sker allt för sällan. Jag ser fram emot fler skrifter från projektet och att vi får en levande diskussion om detta källmaterial som är så viktigt både för landskapshistorisk och annan forskning.

I november 2005 har projektet kommit ungefär halvvägs, med ca 4000 akter i 47 kartsamlingar behandlade. Information finns på Riksarkivets webbsajt, <http://www.ra.se/ra/geometriska/>.

Elisabeth Gräslund Berg
Kulturgeografiska institutionen
Stockholms universitet
SE-106 91 Stockholm
elisabeth.g_berg@humangeo.su.se

Fredrik Andersson, *Med historien i ryggen. Om den arkeologiska uppgiften*. Occasional Papers in Archaeology 37. Uppsala 2005. 180 pp. ISBN 91-506-1795-8.

This doctoral dissertation from Uppsala is about the fundamentals of (modern) archaeology. It is a highly original work that discusses the theory of archaeology as theory of history. Issues taken up include modernity and postmodernity, the discourse of history, historical reality and representations of the past in the present, historical narratives and their politics, different concepts of time, the role of material culture as clues for the past, nostalgia for the past, and the challenge of global versus Eurocentric histories. The text (in Swedish) is densely written, and although there are small repetitions, every sentence matters. Much is asked from the reader – and on some occasions perhaps too much.

But there is also a lot to be gained from this work. In particular, it has two virtues compared with existing archaeological theory. Firstly, some current branches of the theory of history are for the first time thoroughly explored here regarding their relevance to archaeology. Andersson is well versed in the works of scholars like Ricoeur, Barthes, Foucault, Baudrillard, Derrida, Gadamer, Heidegger and White. Truly innovative though is his discussion of the work of the historians Elizabeth Ermarth, Frank Ankersmith, and Dipesh Chakrabarty. Their contributions to a better understanding of the role and character of history allows Andersson to discuss archaeology as well in a new way, contemplating in considerable depth issues like historical reality and its representations in a global context.

Secondly, inspired by contemporary historical theory, Andersson takes the postmodern critiques seriously as profound theoretical challenges. Whereas for many archaeologists the precise content of “postmodernism” appears to be a mystery, this young archaeologist actually discusses intelligently the specific challenges that arise out of postmodern thought. Andersson also deserves credit for reading very carefully and scrutinizing what Shanks, Tilley, Hodder and Thomas have written over the past few decades. Although these texts are well known

and frequently cited, this is one of the few works where I get the impression that the author has actually read, and engaged with, every sentence in them.

Andersson's archaeology is a cognitive one. It is an archaeology of the brain. Regarding fieldwork, Andersson has this to say: "Oavsett de fakta vi gräver fram ... så återskapas ändå historien" (p. 156 f). That ever-same kind of history is nothing he aspires to. However archaeological interpretations may differ specifically (for example, depending on whether they are processual or post-processual), according to Andersson, they always remain examples of the same, modern essence of historical narratives (p. 33): they imply origins; they are linear and homogenous; they are teleological and end in the present; they are written by neutral observers; they judge the real past and seek to provide closure.

Andersson writes that "den arkeologiska utgrävningen blir en harmlös aktivitet som resulterar i historier som ger bekräftelser åt ett borgerligt västerländskt perspektiv" (p. 34). But it remains unclear precisely how this Western perspective results from an excavation, and why we should not be able to create a very different kind of historical narrative from an archaeological excavation. What is lacking in Andersson's account is quite simply a theory of the middle range that could connect the immediate "facts" of the excavation with the final product of a meaningful narrative about the past. It is not really satisfactory when Andersson first argues that all archaeological practice transforms things into texts (p. 40 f), and then focuses on texts alone instead of on the subtleties of that transformation (see Matthew Edgeworth's excellent study *Acts of Discovery: An Ethnography of Archaeological Practice*, 2003).

It seems like a cop-out to claim that there are certain structures and expectations in the modern world preventing alternative narratives from coming through (pp. 13, 161). In fact, Andersson could have made a bigger effort at challenging those structures and expectations himself. What Andersson's approach lacks, in my opinion, is precisely what defines archaeological fieldwork: the physical labour, the bodily

engagement with the ground, the sensual encounter of the dirt, the exciting discovery of splendid finds. This is also evident in the lack of good illustrations in this book. Yet, arguably, few disciplines are as embodied and sensual as archaeology. Ian Hodder famously spoke of "interpretation at the trowel's edge". It is with the trowel in her hands that the archaeologist is precisely not a historian and does not work "i historiens tjänst" (p. 26). This then is where Andersson's mould no longer appears to fit so well. Precisely for that reason I would have liked to read more about his take on that non-cognitive and material dimension of archaeology.

(There is another way in which Andersson's archaeology is cognitive rather than embodied and sensual. That is the fact that reading it will not affect other parts of the body than the brain. I am longing for more academic books that make me laugh wholeheartedly or cry my eyes out – that make me sense the tragedies or comedies that emerge from intellectual labour.)

In some ways this book reads like a long poem. It eloquently describes a state of being. That state is not directly uplifting and idealistic (as so many other doctoral dissertations) but rather downbeat and in places even depressing. Already in the first section, we learn that "när publiken har gått, och trots allt visat sin uppskattning, står vi kvar i besvikelsens ruin" (p. 9). There is thus a certain melancholy discernible throughout the text. Indeed, the book starts with a quotation from psychedelic science fiction novelist Jeff Noon: "Nothing can be trusted. That's the worst of it. Nothing can be saved, nothing retrieved. Nothing can be stated, nothing mapped out. Nothing can be fixed. Where then shall we go from here?" (p. 12). More to the point: where does this thesis go from here? Hardly by chance, the book does not really lead anywhere else but "i en anda av besvikelse" (p. 158).

There is no clear argument here that would eventually end in a conclusion and maybe even the suggestion of possible directions for the future. Instead, this is more the poetic manifesto of a young archaeologist saddened by the state his discipline seems to be in. All archaeologists must ask themselves whether Andersson

has put his finger on an open wound, and what it is they may learn from his assessment. But one might also ask whether archaeology really is in such a sad state, without much hope for improvement. Although this book speaks of resignation, it would hardly have been written had the author really resigned and left the field "till dem som vill och faktiskt kan" (p. 15). There is a certain beauty in this contradiction, whether one chooses to join in the melancholic mood of the author or not.

Fortunately, a close reading reveals that there is considerable ground for optimism too. Although there is no fully developed case study, Andersson does make frequent allusions to the kind of archaeology he aspires to: a postmodern, nostalgic archaeology (p. 135). An archaeology that takes the Other seriously (p. 97) and undermines the modern present (p. 160), an archaeology that may proclaim that "detta grävningresultat stämmer inte in i den berättelse vi känner till om bronsåldern. Det här är för olikt, så en jämförelse med bronsåldern är inte relevant, utan det får stå för sig själv" (p. 99). A radically pluralistic archaeology that does not create boundaries for our thinking, speaking and writing (pp. 111, 159), an archaeology that moves from depth to surface (p. 100) and focuses on our experience of material traces rather than on what secrets they may be able to reveal (p. 118).

Andersson has apparently not been tempted to show us what such an archaeology would look like and what it would come up with. I can sympathise with his consistent refusal to the academic demand of always having to apply theory (p. 159). Yet I would maintain that there lies a virtue in giving space to ideas that are actually doing things, or rather getting people to do things. An application might reduce the subversive potential of the theory, as Andersson claims, but if impressive it could also make that subversion so much more challenging and indeed attractive. These are issues that apply, of course, equally to other kinds of radical archaeologies, in particular perhaps those inspired by feminist and queer theory. Andersson, however, chose not to contextualise his own thinking in such existing strands of thought.

Only in one sense is Andersson's book not

cognitive enough. There is no evidence of self-critique. Does Andersson, who has doubts about practically every aspect of modern archaeology and its theory, not doubt his doubts? The situation archaeology is in may, in the end, not be quite as gloomy as he imagines. We should all take hope from the fact that "den tomma oändligheten som ligger bortom slutet" (p. 9) turns out to be an illusion, for archaeology is moving on all the time and this review will indeed be directly followed by other texts...

Cornelius Holtorf

Institutionen för arkeologi och antikens historia

Lunds universitet

Box 117

SE-221 00 Lund

cornelius.holtorf@ark.lu.se

Fredrik Andersson, *Med historien i ryggen. Om den arkeologiska uppgiften*. Occasional papers in archaeology 37. Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet 2005. 185 s. ISBN 91-506-1795-8.

När man öppnar en avhandling i arkeologi förväntar man sig förmodligen att bli informerad om bevarade spår från gångna tider. Det här är en helt annan slags avhandling. Den handlar om arkeologiämnets uppgifter och möjligheter i samtiden. Reflektioner om detta är förstås mycket välkomna. En avhandling med ett sådant tema skulle kunna belysa viktiga metodfrågor inom arkeologin och dess relation till andra historiska vetenskaper. Tyvärr uppfyller dock denna avhandling inte några sådana förväntningar.

Redan själva ansatsen är allt annat än lovande. Författaren beskriver inledningsvis sin avhandling som »en retoriskt självbiografisk text» och framhåller:

»Texten talar inte endast om mig, utan framför allt till mig, vilket utgör en hermeneutisk position där skrivandet av texten inte blir traditionellt hypotesprövande utan en form av improvisation där mottagandet (som även är mitt eget) inte är självklart eller förutbestämt.»

Att skriva för sig själv är duger inte i forsk-

ningssammanhang. Forskning handlar om att producera allmängiltig kunskap. Detta är ett grundläggande krav som är gemensamt för alla forskningstraditioner, även de hermeneutiska. Man kan inte friskriva sig från detta genom att hänföra sin forskning till en särskild tradition.

Författaren har läst en samling kritiska texter om arkeologin, särskilt inom den s.k. postprocessuella traditionen. Avhandlingen består av referat och reflektioner kring dessa texter. Den är dock så otydligt skriven att det på många ställen är svårt att veta om författaren »bara» refererar en annan text, om han refererar den instämmande, eller ger uttryck för helt egna uppfattningar. Dessutom innehåller avhandlingen många formuleringar som är mycket svårtolkade även i andra avseenden. Några exempel följer.

Arkeologin ska »undvika att bygga på ett möte med ett förflutet som a priori». Denna formulering verkar bygga på ett missförstånd om vad »a priori» betyder. Det är en filosofisk fackterm som något förenklat kan översättas som »oberoende av erfarenhet». De traditionella arkeologer som författaren argumenterar mot har verkligen inte hävdats att arkeologisk kunskap är oberoende av (empirisk) erfarenhet. Att döma av sammanhanget tror författaren att a priori betyder »förutbestämt» eller något liknande.

»... så söker jag i (den postprocessuella) arkeologin ett tecken på metafysisk tillhörighet». Vad är metafysisk tillhörighet? Ordet metafysisk verkar här användas som ett allmänt förstärkningsord, inte i sin gängse filosofiska bemärkelse.

Vi ska enligt författaren »försöka acceptera paradoxen att det förflutna existerar samtidigt med samtiden». Detta låter måhända djupsinnigt vid första läsningen. Men läs då noggrannare. Vilken innebörd måste vi ge ordet »existera» för att kunna hävda att det förflutna existerar samtidigt med samtiden? Vidare, vilken innebörd måste vi ge ordet »samtidigt» för att detta påstående ska kunna stämma överens? Vi måste uppenbarligen definiera begreppen tämligen okonventionellt för att få det hela att gå ihop. Nästa fråga som då inställer sig är: vad, om något, kan vi vinna genom en sådan omdefiniering? Har vi vunnit några nya insikter och i så fall vilka?

»Historien är alltid mer verklig än det den

talat om.» Vad betyder detta? I vilken betydelse av ordet »verklig» kan en skildring vara mer verklig än det som den skildrar?

»Strävan mot en mer modern arkeologi borde därför leda till att ämnet förångas.» Ett kemiskt ämne kan förångas, men vad betyder det att ett akademiskt ämne förångas?

Författaren eftersträvar »en arkeologi som ger sig hän åt en pluralitet och som skapar en grönskande dynamik och diskussion, utan att omfattas av en skrikig relativism.» Vad betyder det att relativism är skrikig? Är en oskrikig relativism acceptabel, och hur skiljer man dem åt? Handlar förresten inte skrikighet om hur en ståndpunkt presenteras snarare än om dess innehåll?

»Den vetenskapliga arkeologin tjänar på så vis som en auktoritet som kan binda nuet.» Vad menas med att binda nuet?

»Är vi arkeologer utrustade, eller villiga, att upplösa den moderna dikotomin mellan subjekt och objekt?» Hur gör man när man upplöser uppdelningen mellan subjekt och objekt, om subjektet (forskaren) föddes några tusen år efter att objektet (t.ex. en gravsatt bronsålderskvinnas) dog?

Det är lätt att ge ett djupsinnigt intryck med hjälp av ord som flertalet läsare känner igen men inte behärskar tillräckligt väl för att kunna bedöma hur de används. Denna avhandling kan, sorgligt nog, användas som en exempelsamling på sådan skenbar djupsinnighet. Ur akademisk synvinkel måste detta misslyckande framför allt vara ett resultat av bristfällig handledning. Mot bakgrund av avhandlingens omfattande referenser till filosofisk litteratur och terminologi borde det ha varit en självklarhet att förse doktoranden med en handledare från filosofiämnet.

Trots alla otydligheter har avhandlingen ett omisskännligt ideologiskt budskap. Författaren vill ge upp idén att arkeologin kan ge tydliga besked om hur det förflutna var. »Den sanning vi uttalar är beroende av vår position i tiden och rummet, och kan uppfattas som sann eller riktig endast utifrån vår kulturella, ideologiska och sociala kontext.» Vad finns det då att sätta i stället? Jo, naturligtvis att anpassa historiebilden efter vad som passar våra nuvarande syften. I boken framhålls starkt att arkeologin har till uppgift att göra just detta, att skapa

berättelser som passar nutiden. Författaren uttrycker »en vilja att kunna hierarkisera representationer av det förflutna, där historier som är relevanta för samtiden är >riktigare> eller >sannare> än andra.» Han säger rentav att »vi ska ta vårt ansvar och aktivt skapa en historia för samtiden».

Då är vi tillbaka i gångna tiders historiskrivning. Så länge det funnits ett skriftspråk har kungasmickrare och andra opportunister sysslat med att »aktivt skapa en historia för samtiden». Det krävdes på sin tid ett stort arbete och en hård intellektuell självdisciplin för att ersätta den traditionen med en akademisk historievetskap som gör sitt yttersta för att så långt möjligt utröna hur det verkligen var, och som samtidigt tydligt klargör den historiska kunskapens gränser. I Sverige genomfördes detta lyft till stor del under 1900-talets första årtionden.

Man måste vara mycket historielös för att överge dessa landvinningar i tron att man håller på att utveckla något slags nyare och bättre arkeologi och historievetskap, när man i själva verket bara återgår till den slappare hållning till källor och spår som rådde före den moderna historievetskapens framväxt. Historielösheten kan uppenbarligen vara ett problem till och med på de institutioner som har till uppgift att utforska det förflutna.

Sven Ove Hansson

Avdelningen för filosofi
Kungliga tekniska högskolan
SE-100 44 Stockholm
soh@infra.kth.se

Arkeologi och naturvetenskap. Red. Carin Bunte, Björn E. Berglund & Lars Larsson. Gyllenstiernska Krapperupstiftelsens symposier nr 6, 2003. Nyhamnsläge 2005. 376 s. ISBN 91-87944-14-6.

Mitt intryck är att naturvetenskapernas ställning inom arkeologin stärkts successivt under senare år. Sannolikt skulle detta kunna beläggas om man studerade kostnadsandelen för de naturvetenskapliga analyserna inom exploateringsarkeologin. I allt större utsträckning verkar hårddata åter göra sig gällande i arkeologisk forskning över lag,

och inte bara i dess antikvariska tappning. Nu måste man dock ha i åtanke att arkeologisk hårddata är ointressanta i sig, men som arbetsredskap mycket användbara för att beskriva och analysera kulturhistoriska skeenden eller situationer. Det har under senare år kommit ut flera böcker som explicit behandlar naturvetenskapliga eller naturvetenskapligt inspirerade metoder utifrån detta perspektiv. Ett exempel är *Aktuella metodfrågor 1* (red. Marianne Lönn) som Raä gav ut 2004, och ett annat är *Arkeologi och naturvetenskap*. Den sistnämnda kommer att behandlas i denna recension.

Boken håller hög fysisk kvalitet med hårda pärmar, god papperskvalitet och konsekvent snygg layout. Bildkvaliteten är över lag bra, med ett fåtal pixliga eller moirédrabbade undantag. Bilder och tabeller hänvisas till i texten och i något fall anges fel sidnummer vid hänvisningen. Boken består av ett förord och 21 artiklar uppdelade på fyra olika teman. 20 författare ligger bakom artiklarna, av dessa endast tre kvinnor. Boken är det fysiska resultatet av ett symposium på Krapperups borg och utifrån deltagarlistan kan man konstatera att könsfördelningen var ännu snedare under seminariet än i publikationen. Deltagarnas hemvist dominerades av Lund och Stockholm med sex forskare från varje ort. De svenska deltagarna kommer så vitt jag förstår samtliga från universitet och högskolor. Avsaknaden av uppdragsarkeologins aktörer är bokens svaghet.

När jag såg bokens titel trodde jag att den skulle behandla olika naturvetenskapliga analysmetoder och deras arkeologiska relevans var för sig (jfr Don R. Brothwell & A. Mark Pollard, red., *Handbook of Archaeological Sciences* från 2001). Detta visade sig vara fel. Bokens artiklar drar snarare åt det tolkande hållet och lyfter fram betydelsen av naturvetenskaper för den kulturhistoriska framställningen. Ungefär vad jag väntade mig är det inledande kapitlet som kan sägas vara en exposé över naturvetenskapernas användning i arkeologin sedd över tid. I artikeln, liksom i de följande, finns faktarutor om olika metoder. Kanske hade det varit på sin plats med en signatur vid varje ruta.

Bokens första del, *Samhälle, kriser och miljö*, innehåller sex artiklar. Karin Holmgren redogör för problem och möjligheter i studiet av gångna

tiders klimat. Hon sticker inte under stol med att det finns stora skillnader i tolkning olika forskare emellan samt att klimat kan skilja sig mycket på global, regional och lokal nivå under samma tid. Björn E. Berglund summerar Ystadprojektet, lyfter fram de klimatologiska faktorerna och relaterar dessa till jordbrukets utveckling. Mats Widgren diskuterar fimbulvintern och efterlyser förnyade studier av den folkvandringstida »krisen» kopplade till de nya omfattande data som exploateringsarkeologin och senare års paleoekologiska forskning har att erbjuda. Björn Ambrosiani diskuterar havsnivåförändringars relation till att tidiga urbana miljöer överges eller flyttas. Janken Myrdals artikel kan man behöva läsa både en och två gånger samt ägna en del eftertanke åt: den är ett försök att skapa en enhetsteori kring samband mellan teknologiska språng och mellanliggande kriser där kriserna står i artikelns fokus. Myrdal försöker arbeta med olika discipliners teorier kring krishantering vilka efter en diskussion kring liknelsen mellan människokroppen och samhället kan utgöra meningsfulla infallsvinklar i studiet av samhällens kriser. Urban Emanuelsson diskuterar betydelsen av vegetativa regressioner för kulturlandskapets långsiktiga utveckling, liksom möjliga orsaker till regression. Artiklarna pendlar mellan orsaksförklaringar och modelltänkande.

Bokens andra del, *Det mentala landskapet*, innehåller fem artiklar. Kristina Jennberts kan beskrivas som en ämnesmässigt bred forsknings-sammanställning kring Kullens landskap och dess utnyttjande under 12 000 år. Lars Larsson behandlar Bjärehalvöns gravhögar där bland annat siktlinjer och vegetation på dagens högar diskuteras. Anders Carlsson diskuterar fornborgar i östra Sverige. Alf Hornborg ger ett slags forskningsöversikt över Amazonas som kulturlandskap. Peter Gärdenfors diskuterar vad som skiljer människan från övriga djur genom relationen mellan människans yttre och inre landskap. Dessa kan betraktas som stöd för varandra men går även att manipulera.

Bokens tredje del, *Människokroppens arkeologi*, innehåller fyra artiklar. Torbjörn Ahlström gör en översikt över variationer i människokroppen i södra Skandinavien från stenålder till nutid.

Variationer i längd m.m. ställs mot bl.a. kända perioder av klimat- eller kostförändring. Kerstin Lidén fokuserar på hur arkeologen kan studera forntida mathållning men för även resonemang kring det »ursprungliga» där tankar om »stenåldersdiet» granskas. Även Milton Núñez artikel handlar om mathållning, men denna gång om förekomsten av kannibalism i förhistorien utifrån den gropkeramiska bopplatsen vid Jettböle på Åland. Magnus Enquist för en diskussion kring människan som djur kontra kulturvarelse. Genom att man lägger fokus på utseende och manipulerandet av utseende för att uppfylla rådande ideal kan de båda synsätten närma sig varandra.

Bokens fjärde och sista del, *Människan och havet*, innehåller fem artiklar vilka till skillnad från de övriga är skrivna på danska. Anders Fischer resonerar kring människan och havet under äldre stenålder där ett problem, fastän en tillgång ur bevarandesynpunkt, är att Danmarks forna kuster nu ligger under havsytan. Fokus ligger på fisket. Søren A. Sørensen lyfter fram benfynd av nötboskap (¹⁴C-daterade till 4830–4695 cal BC) i en køkkenmødding som en ny aspekt på neolitiserings. Inge Bødker Enghoffs artikel behandlar fiskets historia i Danmark. En mycket grov fiskeriteknicisk kronologi verkar vara möjlig att teckna utifrån fiskarnas artsammansättning där man under mesolitikum framför allt fiskade med ryssja eller mjärde och under järnåldern framför allt med nät. Jørgen Skaarup resonerar kring handel med, och frakt av, tegel. Tegel tillverkas lämpligen på platser där det finns lämpliga råvaror (lera, trä) för att sedan fraktas till förbrukningsplatsen med båt. Niels Bonde visar nya användningsområden för analyser av trämaterial. Ett sådant är proveniensbestämning av trä utifrån dess tillväxt (dendroproveniens), vilket exemplifieras. Andra är de mer kända dendrokronologi och dendroklimatologi. Det genomgående budskapet i samtliga artiklar i delen *Människan och havet* är att man måste se varje arkeologisk plats utifrån sina naturgivna förutsättningar och att generella slutsatser är mycket svåra att dra.

Skall man försöka nysta fram en röd tråd i boken så är det klimat och ekologi som återkommer som teman i flest bidrag. Jag välkom-

nar varmt dessa ämnens återinträde i svensk arkeologi. En annan röd tråd är betydelsen av de enskilda lokalerna vilka alltid måste undersökas och analyseras utifrån sina förutsättningar. Även detta är ett förhållningssätt som är starkt i svensk arkeologi på bekostnad av svepande (över)förenklade generaliseringar.

Arkeologi och naturvetenskap är en bok som jag kommer att återvända till åtskilliga gånger i framtiden, den håller hög klass och kommer att bli en given referens för fler än mig. Om man nu inte skaffar den så skall man åtminstone lägga på minnet var den står i biblioteket.

Leif Häggström

Jönköpings läns museum

Box 2133

SE-550 02 Jönköping

leif.haggstrom@jkpglm.se

Diet and health in past animal populations. Current research and future directions. (Proceedings of the 9th conference of the International Council of Archaeozoology, Durham, August 2002). Red. J. Davies, M. Fabis, I. Mainland, M. Richards & R. Thomas. Oxbow Books. Oxford 2005. 134 s. ISBN 1-84217-117-8.

I augusti 2002 avhölls i Durham en konferens om arkeozoologi. En större del av inläggen publiceras sessionsvis av Oxbow books. *Diet and health in past animal populations* är den sjätte volymen från konferensen och ytterligare åtta är under utgivning.

Omslaget pryds av två nötdjur som drar en kärra – med hornen. Bilden fångar ett av flera återkommande teman i boken, slitspår på benmaterial orsakat av arbete.

Boken innehåller 16 artiklar (inklusive inledning) och ett förord. Den könsmässiga uppdelningen av författare är mycket jämn. Ett par författare har skrivit mer än ett bidrag.

Bidragen härrör från två närliggande sessioner vid konferensen, dels *Recent advances in the analysis and interpretation of animal diet and management*, dels *Beyond interesting specimens: palaeopathology and its contribution to the study of*

animal husbandry. Det som gör att jag, som inte är specialiserad på de mer naturvetenskapliga delarna av arkeologin, faktiskt kan tillgodogöra mig texterna är framför allt att man har som uttalat mål att försöka göra kulturhistoriskt relevanta tolkningar av de observationer och resultat man på naturvetenskaplig väg kan få ur materialen i fråga. Att jag skriver materialen i fråga beror på att artiklarna förvisso i de flesta fall utgår ifrån ben, men det finns andra infallsvinklar på bokens teman, till exempel koproliters innehåll (förstenad spillning). Den tidsmässiga spridningen är stor, från slitage hos neolitiska förmodade dragdjur till isotopanalyser av getters och fårs tänder i moderna nomadsamhällen. Över lag kan man märka ett stort engagemang för det som studeras, kanske beroende på att de flesta av författarna uppfattar sina respektive studieområden som tämligen jungfruliga eller åtminstone i behov av metodologisk sanering.

En viktig del i domesticeringen är användandet av djur som arbetskraft. Framför allt tänker man då på djur som dragare. I flera artiklar diskuteras kriterier för hur detta skall urskiljas. Genomgående är författarna skeptiska till äldre studier och menar att de måste omvärderas. Ett intressant resultat är att inte bara oxar använts som dragare utan att även kobben uppvisar slitage som bör härröra från arbete (Daugnora & Thomas, Fabis, Groot, Johannsen, Telldahl). Telldahl behandlar ben från Eketorp. Hundar verkar över lag ha ganska mycket patologiska förändringar (skador m.m.). I hundmaterial från Irland är tandproblem vanliga, men även spår av frakturer (Murphy). När Hedeby och Schleswig jämförs med Starigard kan kulturella skillnader i inställningen till hundar spåras. Mängden skador på revben och ryggkotor i Starigard är mer än dubbelt så hög som i Hedeby och Schleswig (Teegen).

Eftersom jag själv har en liten flock får så blev jag glad när jag i en artikel stötte på resone-mang kring omvårdnad och spjälkade benfrakturer just hos får, men även grisar och hundar (Udrescu & van Neer, även Murphy). En artikel tar upp skelettförändringar i nedre delen av bakbenet på får från olika kontexter i England (Brothwell et al.).

Studier av djurtänder kan avslöja perioder av undernäring, mineralbrist men även kosthållning (Davies). Svin från medeltida tyska kontexter visar ofta spår av stress under perioder (Teegen). Utifrån en studie av tänder från neolitiska getter och får delas dessa in i tre grupper (Mainland & Halstead). Den första gruppen bör ha utfodrats med hö eller löv. Den andra hade mycket slitna tänder vilket indikerar ett högt betetryck: djuren har genom att beta nära marken fått i sig jord vilket ökat tandslitage. Den tredje gruppen hade ett lägre slitage. Ett annat angreppssätt är att följa en herdebefolkningens förflyttningar och göra provtagningar på de djur som slaktas. Syreisotopvariationer i tandemaljen kan avslöja om djuren nyligen betat i höglänta eller låglänta områden i dagens Iran (Mashkour et al.).

Analys av koproliter ger, till skillnad från isotop- och tandslitageanalyser, svar på vad ett djur ätit alldeles nyligen. Det huvudsakliga problemet ligger i att finna bevarade koproliter som kan identifieras och artbestämmas. Får- och getspillingar verkar vara de sorter som är mest tillgängliga för sådana studier (Charles & Bogaard).

Att ta upp zoonoser (sjukdomar som kan drabba såväl människor som djur) ligger med tanke på farhågorna om fågelinfluensan väl i tiden. Tuberkulos är en sjukdom som i vissa varianter kan drabba såväl boskap som människor. Sjukdomen ger i en viss andel av fallen skelettförändringar vilka kan identifieras osteologiskt. Tuberkulos har konstaterats hos neolitiska befolkningar, men systematiska studier på djur har inte gjorts tidigare. Man kan förvänta sig att sjukdomen skulle vara vanligare i trångboddade populationer än i andra. DNA-analyser av ben skall i framtiden hoppeligen kunna avslöja vilka varianter av tuberkulos, men även andra zoonoser, som förekommit (Mays).

Bokens visar på många möjliga vägar att komma vidare med agrararkeologiska studier. Vi kan få kunskap om djurhållning och djurens hälsa, men även om några av de hälsorisker som är kopplade till djurhållning. Utan tvekan speglar djurens hälsa och kosthållning i mångt och mycket människans förhållningssätt till dem. Bokens artiklar besvarar några av de frågor jag på senare tid grunnat över och ställt till den agrarhis-

toriska epostlistan. Boken har inspirerat mig i min forskning, och det sker inte allt för ofta.

Leif Häggström
Jönköpings läns museum
Box 2133
SE-550 02 Jönköping
leif.haggstrom@jkgplm.se

Lena Thâlin Bergman & Birgit Arrhenius, *Weapon investigations. Helgö and the Swedish hinterland. Excavations at Helgö XV. KVHAA. Stockholm 2005. 131 pp. ISBN 91-7402-343-8.*

Sixteen volumes about the Helgö investigations have now been published over a long period. Several treat the important workshop finds, comprised of waste from bronze casting and iron working. The latter find group consists of tools, currency bars and rod-shaped blanks, as well as working pits and slag. No remains of iron extraction were found. Metallographic investigations have been carried out on selected iron bars and simpler objects, published in vol.V:1, part II (1978).

The weapons found at Helgö are mostly arrowheads. Besides various mounts etc., one fragment of a sword blade and a few fragments of spearheads and shield handles from the Vendel and early Viking Periods came to light in building group 2.

Swords and spearheads are often made in complicated techniques, particularly pattern-welding, and an important aim of the investigations published in vol. XV was to find out if such advanced smithcraft was practiced on Helgö. As smith work waste, in contrast to moulds from bronze casting, normally gives no information about the produced objects, this is a complicated problem. Particularly regarding Viking Period weapons, the question of indigenous skills has for many years been a matter of varying opinions, but sound criteria for a judgment are difficult to find.

The Helgö research group realised that technical investigations were a necessary approach to these questions. The research program encompassed such investigations of swords and

spearheads from eastern Sweden north and south of Lake Mälaren including Birka, as well as from Gotland. The most comprehensive studies were X-ray photography of 365 swords and c. 175 spearheads, while a limited number of objects were selected for spectroscopy and metallography. Lena Thålin Bergman was in charge of the archaeological research, and two very skilful collaborators, Helfrid and Sten Modin, carried out the metallographic investigations. Other analyses were carried out at various laboratories.

The work was carried out over a series of years starting in 1965, and 30 years have passed since the manuscript was finished. Two inevitable questions arise. What has been done in this field of research during these years, and was the manuscript actually worth publishing in 2005?

Many comprehensive weapon studies have appeared, and some scholars make frequent use of X-ray photography, which is non-destructive and can be used on a great number of objects. Many metallographic examinations have been carried out both before and after the 1970s, and it is difficult to survey all relevant work. The most comprehensive studies of weapons, treating English swords, seaxes and spearheads, was done by B.J.J. Gilmour and published in Tylecote & Gilmour, *The metallography of early ferrous edge tools and edged weapons* (1986). This work involved no close cooperation with or evaluation of the results by archaeologists.

Thålin Bergman stresses the importance of thorough archaeological cataloguing of the weapons and describes the specifications used. This is certainly useful for future comparative studies, and will, I hope, become standard procedure. She gives brief descriptions of important features of weapon manufacture as a background to her investigations, and reviews advantages and limitations of the various analyses carried out. This forms valuable reasoning both for the objects selected for closer examination and about precautions and the ways in which the analyses were executed. As the metallographic investigations were carried out through nearly a decade, the results could successively be taken into account as the work progressed.

Results of the irradiation of swords and spearheads are given as tables combining archaeo-

logical recording with blade technology. In addition, special features like guard attachment techniques are given in separate tables. As could be expected from other studies, a great number of both weapon types showed pattern welding, and some sword blades had inscriptions and/or inlaid symbols, as well as other details.

Some of the tables have serious drawbacks. Most of the X-rayed swords are of Viking Period date. The exception is Gotland, where the earliest go back to the Roman Period. Neither type determinations nor dates are given for most of the pre-Viking Period specimens apart from "Me" (Merovingian) for a few Vendel Period ones. A random sample confirmed that many more are of the same date. The column "Dec" shows that most of the swords have relief decoration on the pommel, a type defining trait which should give date indications. Many of these swords are pattern-welded.

For a limited number of weapons welded-on edges are marked, but more often the letter I for "inscription" or "inlaid symbols" stands alone. Inscriptions – ULFBERHT being the most common – are generally considered a quality mark, but there is little firm knowledge about how they were made. The ULFBERHT blade from Hulterstad, which was selected for metallography, had welded-on edges, but this is not marked in table 9. I suspect that such information is also lacking for other swords, with and without inscriptions.

Five swords and fifteen spearheads were selected for metallography. Three of the swords, including the Helgö blade fragment, are dated to the Vendel Period, the other two as well as the spearheads are from the Viking Period. Nine of the spearheads come from the unique deposit of c. 500 such objects from Gudingsåkrarna on Gotland.

The results are published in an appendix and include a great number of excellent photographs of differently etched samples at various scales. I warmly recommend this part for archaeologists interested in metallography.

In her introduction, Arrhenius refers to recent studies and points to their relevance for a number of basic problems concerning Swedish weapon production in the late 1st millennium.

Thålin Bergman states that it has to be decided if and when there was weapon production on Helgö. The decisive material would be twisted rods of iron and steel. No such evidence of pattern welding was found on Helgö. The concluding chapter, by Arrhenius and Thålin Bergman in common, sums up the immediate results of the technical investigations, but make no analytical use of them.

Chronological problems are not discussed. Pattern welding was used for swords over a very long period, on spearheads only from the 8th century onward. The possibility that this technique was taken up in Scandinavia in the Viking Period is certainly an important consideration. Thålin Bergman points out that Petersen's type E spearheads, which are very common in Scandinavia and frequently pattern welded, were probably made here. The iron working tools and waste from Helgö are difficult to date, but the remains of bronze casting is mainly from the Migration Period, declining in volume in the Vendel Period. The problem of indigenous skills certainly has a chronological aspect which ought to have been commented upon.

The many figures consist of photographs, X-ray photographs and drawings, mostly of good quality. The drawings of spearheads figs 39–41, traced from X-ray photographs, are however very sketchy and not easily legible.

Although the book shows its age at some points and though discussion is sparse, the weapon investigations are nevertheless outstanding because of the systematic planning and the close cooperation between archaeologists and technical expertise, above all metallurgists. Scholars will find a wealth of basic information useful for comparative studies. More investigations of finds from different areas are needed to answer important questions about European weapon production in the late 1st millennium.

Irmelin Martens
Geologsvingen 67A
NO-0380 Oslo
Norge
Irmelin.Martens@khm.uio.no

Peter Skoglund, *Vardagens landskap – lokala perspektiv på bronsålderns materiella kultur*. Acta Archaeologica Lundensia, series in octavo 49. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 2005. 288 pp. ISBN 91-22-02117-5.

Peter Skoglund's book is about material culture and practice in Bronze Age landscapes in southern Sweden. Chapter 1 outlines premises, and presents the landscape and Late Neolithic/Bronze Age archaeology in the principal area of study: Tjureda parish in Småland. The second chapter starts with a "functional biography" of landscape. After reviewing some Scandinavian cases, the study turns to the distribution of monuments and artifacts in the landscape of Tjureda to demonstrate how various agro-pastoral practices determine archaeological patterns – and to show how the latter is a source for understanding the former. A conclusion here is that cairns in the interior of Småland may be seen as a result of large-scale cultural influences that were transformed in response to local conditions and agricultural institutions. This chapter then turns to a symbolically directed "history in the landscape". Using grave monuments and rock carvings in eastern Scania as a point of departure, Skoglund discusses the convergence of a continental warrior ideology with a Neolithic landscape around the Bronze Age I to II transition. He argues that externally provided symbols were transformed when applied in Scania.

The third chapter deals with material culture as a source for interpreting practices. Four case studies combine theoretical perspectives with patterns of material culture. The first is based on Late Neolithic material from Tjureda and Anthony Giddens' concept of regionalization. The second reviews variation in Early Bronze Age grave monuments from Scania to Bohuslän and draws on praxis theory developed by Karel Kosík. The third maps the distribution of bronze razors and rock art in Bohuslän, and uses Barth's concepts of ethnic identity. The fourth study charts variations in ship-shaped stone settings, and employs Barth's studies from New Guinea to argue differentiated access to mythological knowledge. Chapter 4 studies the position of cairns in a local landscape in Småland,

and the use of body metaphors in an attempt to situate the reproduction of power through ritual references to place and body. The fifth chapter re-presents central premises, sums up applied principles and presents new opinions.

The book's title positions it in relation to central discussions in contemporary Bronze Age research: how to grasp variable scales of practice in the Bronze Age. The concept of the Bronze Age applies on a continental scale, but Bronze Age practices were small-scale, enacted where people lived and worked. Bronze Age research has thus been wrought by dichotomized choices of analytical scale: from local to continental. An extreme continental perspective can force an inaccurate blueprint on a diverse region. An extremely local perspective readily produces incommensurable, non-explanatory descriptions and narratives. Scientific positions are in part mirrored in disciplinary politics, and the debate in Sweden has sometimes been passionate. *Vardagens landskap* attempts to address the dialectics of Bronze Age archaeology, and is positioned in the ongoing ontological and interpretative debate of the Bronze Age. Though more sensitive to a "continental perspective" than most "localists", a localist position nevertheless prevails throughout the book.

The book deliberately endeavors to be relevant to a "post-modern" world. This leads to a critique of archaeology, which is said to deal with an outdated concept of culture that emphasizes uniformity instead of tension, conflict and antagonism. Skoglund asserts that "the greatest challenge for archaeology today is to find a meaningful role in a multicultural and post-modern society. A possible path to this end could be to emphasize diversity and cultural variation more coherently...". Archaeology will always strive to define a meaningful role in contemporary society. However, might Skoglund's political responses mostly reflect attempts to redefine a world at odds with liberal ideals, to rhetorically defuse conflicts in today's world, and re-present them in terms more conducive to the academic middle class?

The above reflections are testimony to the fact that this book actually manages to balance a stance in archaeology with an open-minded inquiry. Skoglund signals that he is not certain

but he would like us to think about things important in the past and present. The study rests on two pillars. The first is a perception of the Nordic Bronze Age that attempts to approach similarities and differences on variable scales. The discussion deals with interpretative and archaeo-politically conditioned dialectics involved in questions of scale: large-scale explanations versus local, small-scale narratives. Parallel dichotomies concern questions of hierarchy, centre-periphery and conflict. This is an archaeological version of problems that are classic to the social sciences, explicated by Anthony Giddens in a discussion as to whether power is best understood from a structurally defined understanding of society ("power as a phenomenon of collectivity", in reference to T. Parsons) versus an actor perspective ("power is the capacity of an individual to secure ... ends even against the will of others" cf. M. Weber). It is my impression that Skoglund advocates Giddens' call to "replace this dualism with a conception of a duality, acknowledging and connecting each of these two aspects of power" (quotes from Giddens 1982, *Action, structure, power*). It is necessary to contend with, and then dissolve, rather simple dichotomies (e.g. idealist-materialist, structure-agent) if Bronze Age research is to generate credible historical and anthropological accounts of socio-political organization, change, genealogies, gender, religion, power and landscape.

Along with this explicit perspective, a sometimes more implicit view runs concurrently though Skoglund's account. He sometimes strays from his dialectical program and falls down on the local, idealist side. On the level of identifying Bronze Age patterns, this leads to the study's most original contribution: practices situated in time and space. But it also leads to problems, e.g. a hesitancy verging on denial to address power. Socio-political interpretations of power in the Bronze Age are portrayed as equivalent to those projected 20 years ago by structural Marxists. This would have been reasonable if models of social organization had not developed. But they have, though no consensus concerning the foundations and mechanics of social power and inequality in Bronze Age Scan-

dinavia has materialized. Skoglund's alternative – like that of a number of researchers – is to avoid genuinely addressing the nature, mechanics and basis of power.

I find these and other problems to be critical, but perhaps oddly they are also why Skoglund's book is an interesting contribution to Bronze Age research. It is an academic and textual effort to formulate positions that are notoriously difficult to construct. The field is empirically and theoretically complex, and there is no ready-made conceptual kit to lean on.

The second pillar in this study is the collection of various "local observations" from Sweden. Here, the analytical emphasis is on landscape and material culture (mounds, cairns, settlements, rock carvings and artifacts). Skoglund stresses that he does not intend to write a uniform account of southern Sweden in the Bronze Age, but instead aims to write separate accounts that demonstrate diversity, "micro-histories". This term is somewhat inaccurate, for though the empirical point of departure is local, the study uses broad anthropological and sociological generalizations.

This fragmented approach is interesting as an experiment in archaeological writing and as an attempt at portraying Bronze Age societies. Still, the eclectic and fragmented theoretical positions, the many local studies and the numerous *ad hoc* interpretations make it difficult for the reader to digest the totality of the book. Some sections feel more like assertions than arguments, and the study seems a bit "overstretched", perhaps leading to some inaccuracies and lapses. For example, a premise for using Kivik as a materialized result of negotiation between local Late Neolithic traditions and continental impulses is that no mounds would have been constructed in north-east Scania during period II. This is at odds with Petré's 1962

report from Nymölla. An important element in Skoglund's argument for the initial Early Bronze Age construction of clearance cairns was that the ard was adopted and that it demands stone-free fields. This is at odds with Anders Hagen's ethno-historical research concerning the ard, demonstrating the advantages of the ard on stony ground.

Giddens and Barth are referred to. In relation to the constitution of social power in the Bronze Age, Giddens' understanding of the dialectics of power could have been useful. Barth's concept of ethnic identity is certainly relevant, but Skoglund avoids problems fundamental to archaeology: "...although ethnic categories take cultural differences into account, we can assume no simple one-to-one relationship between ethnic units and cultural similarities and differences." (Barth 1969, *Ethnic Groups and boundaries*, p. 14). The aims of the study might have been better served by more thoroughly pursuing a more limited number of cases, for example focusing on landscapes and agrarian practices in Småland.

Vardagens landskap is an ambitious study that addresses interpretative and conceptual problems in Scandinavian Bronze Age research. It will no doubt be referred to in future debates about political and social conditions in the Bronze Age – and perhaps in discussions of the political and sociological divisions in contemporary Swedish archaeology?

Christopher Prescott

Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier
Pb 1008 Blindern
NO-0315 Oslo
Norge
christopher.prescott@iakh.uio.no